ALBERT VERWEY

DOOR

MAURITS UYLDERT

MAAS & VAN SUCHTELEN,
AMSTERDAM—LEIPZIG.
M.C.M.VIII.

ALBERT VERWEY

Albert Verwey

ALBERT VERWEY

DOOR

MAURITS UYLDERT.

MAAS & VAN SUCHTELEN,
AMSTERDAM—LEIPZIG.
MCMVIII.

I.

Persephone en andere Gedichten (1885).
Verzamelde Gedichten (1889).
De Joden (1892).

Wat is het wezen der poëzie bij Albert Verwey? Waarin onderscheidt Verwey zich van Perk en Kloos zo dat wij van een geheel eigen karakter bij hem spreken kunnen?

Voor wij antwoord op deze vraag geven, dienen wij na te gaan wat het wezen der poëzie-als-geheel in Holland was, vóór het nieuwe geluid van Perk, Kloos en Verwey geboren werd.

De poëzie, kunnen wij wel zeggen, was niet onder Potgieters invloed gekomen. Wat in ons land aan zogenaamde poëzie leefde, was een zwakke voortzetting van Bilderdijks geestelike stuwkracht. De predikanten-poëzie van vóór '80 was de bedroefd weinig schone uiting, van het, alle aandoening en ontroering te buiten gaande, Verstand.

Bij Bilderdijk en bij zijn jongeren zat „de gedachte" voor; ik meen de verstandelike gedachte, niet de Idee die, vonk

van geestelik vuur, deel heeft aan de goddelike vlam van den Geest. Ik meen de verstandelike Gedachte die van menselik maaksel is, die ontstond uit menselik denken: stellen, tegenstellen, saamvatten; de gedachte die wel overwogen was maar toch menselik beperkt en klein; resultaat, ontstaan uit reflectie. Niet meen ik de Idee die van plotselinge openbaring is, hevige verheldering, als een vonkenfontein opschietend uit de ónbewuste psyche.

Wat nu deze Bilderdijkse gedachte tot een soort poëzie verhief, wat haar iets anders deed zijn dan verstandsresultaat, was het temperament van den denker, die zijn gedachte niet koel bezag, maar door haar in vervoering kwam. Dit temperament was geestdriftig. Een zeker denkresultaat gaf geestdriftige ontroering, een ritmiese bewogenheid van de ziel waardoor hare uitingen werden beheerst. Ziehier dus de oorsprong van het dichterlik gevoel dat in de gedichten van dit genre niet te miskennen valt, en waardoor men gedwongen wordt deze onder de Poëzie te betrekken: 1e verstandelike gedachte, 2e geestdriftige aandoening, 3e innerlike bewogenheid, dichterlik sentiment. Het spreekt dat enig besef van beeldspraak aanwezig moest zijn, maar waar is dit níet, daar toch reeds bijna ieder woord symbool d. i. beeld van innerlik leven is. En dit besef van beeldspraak was veelal inderdaad niet anders dan een vrij armelik besef. Bij Bilderdijk zelf, staat het er treurig mee.

Niét de aandoening dus, níet de verbeelding, maar het bebeperkte verstand domineerde.

Hiertegen kwamen de strijdbaren der nieuwe generatie in verzet. Vooraan Kloos en Verwey. Zij kwamen tot dit verzet

door de drang van hun schone wezen, dat het lelike rondom hen verdringen wilde.

De poëzie ontstond, bij Kloos, uit de aandoening. Bij hém had de poëzie haar oorsprong in het sentiment. Zijn ziel stond open naar het leven, zij was voor alle impressies gelijkelik ontvankelik. Zij was een harp, de winden der werkelikheid bespeelden haar. Voor hem was 't Gevoel álles. De aandoening, dat wat zijn ziel aandeed, werd ín hem ontroering, ontroering van zijn menselik gemoed, hevige opleving van zijn gehele wezen, hartstochtelike bewogenheid, een storm zijner ziel waardoor zijn verbeelding opgloeide en vlamde. Kloos' verzen branden.

Maar Kloos had weinig uit zichzelf. Kloos had niet een verstand als Bilderdijk dat immer weer gedachten in hem opdrong en verhelderde. Kloos dácht niet, gelukkig! maar vóélde. Hij voelde haat en liefde gelijkelik en overwoog niet of liefde beter, deugdzamer was dan haat. Maar de haat en de liefde ontroerden hem, en zij bliezen de gloed zijner verbeelding aan tot een fonkelende brand van schone voorstellingen, zijn ontroering werd die wondere bewogenheid van ritme en vooral geluidsritme, die zijn verzen tot een ongekende schoonheid worden deed. Maar Kloos miste, mét dit hatelik verstandelike, iets dat meer van waarde is dan zelfs zijn buitengewoon tedere sensitiviteit. Kloos ontbrak de praedispositie van den geest voor de goddelike Idee. Maar deze was de rijkdom van Verwey.

Bilderdijk leefde van de gedachte. Kloos van de aandoenbaarheid. Verwey van de verbeelding.

De poëzie van Verwey ontstaat uit de Verbeelding. De dich-

terlike ontroering leeft in hem anders dan in Kloos. Zij ont staat niet buiten hem maar vanuit zijn diepste zijnsgrond. Zijn geestelik leven is niet een van gedachten maar van openbaringen. De diepe idee, een vonk van de eeuwige Idee, doorbliksemt hem, staat plotseling in hem op als een Beeld, waarvan de hevige schoonheid of gruwbare schuwbaarheid, hem ontroert, hem de dichterlike aandoening geeft die zijn verzen werkelike poëzie doet zijn.

Het Beeld staat plotseling in hem op, het leeft in hem onafhankelik van wat den dichter áándoet.

„In het brandende braambosch van mijn hart is een stil
beeld getreden."

Het Beeld is er, de dichter hoeft slechts te uiten wat hij ziet, hij hoeft slechts te verbeelden. Het Beeld ontroert hem door de schone verschijning alleen, zijn bewogenheid is zijn ontroering, de heviger polsslag van zijn bloed. Zijn ritme en zijn dichterlik gevoel is in deze bewogenheid. Verwey heeft alles wat hij heeft uit zich zelf.

Ziehier dus de overeenkomst tussen Bilderdijk en Verwey. Zij werken beide van binnen uit, vanuit de kamers hunner wezenheid dragen zij hunne schoonheden in het licht der algehele waarneembaarheid. Maar bij deze overeenkomst welk een verschil! Bilderdijk met een ontzettende uitgebreidheid van gedachteleven, met een reusachtig tal opwindende onderwerpen. Verwey beperkter maar oneindig wezenliker, want dieper. Zijn ideeën worden in hem geboren, zijn ideeën zijn eeuwige, ondéérbare. Bij Bilderdijk menselike, vergankelike bedenksels meerendeels; zij zijn onreëel, toevallig, onvolko-

men. Bij Verwey zijn zij zuiver, reëel, eeuwiggeldig. Het gevoel van Bilderdijk: de geestdrift voor het Begrip. Het gevoel van Verwey: de ontroering om het schone beeld. Verwey verhoudt zich tot Bilderdijk en tot de na-Bilderdijkianen als de eeuwigheid tot den tijd, als de idealiteit tot de bepaaldheid. Zijn poëzie is, naar den aard, oneindig verhevener.

Het is begrijpelik dat dit wezen van Verwey's werk zich uit zijn eerste verzen niet kennen doet. Tegenover het Verstand stelde Kloos het Gevoel, en streed voor de erkenning hiervan als het meest poëties wezenlike. Verwey was, toen de strijd aanving, nog zeer jong en stond onder Kloos' invloed. Daardoor werd hij meegesleept in de kamp naar een doel dat ook het zijne wel was, want ook hij stelde het gevoel boven het verstand, maar toch vertraagde deze strijd het bewustworden zijner eigenlike wezenheid. Wij zullen zien dat het werk uit Verwey's jongsten tijd voornamelik sensitivisties is, terwijl het verbeeldings-karakter zijner poëzie eerst uit latere verzen duidelik zal blijken.

Dit sensitivisties karakter van Verwey's eerste werk kon Kloos begrijpen, waarderen. Hij prees het en beloofde zich er veel van. Toen Verwey uit deze sfeer naar zijn eigenlike toeboog zag Kloos daarin niet anders dan een néér-gang. [1]) En in zekeren zin was het dit ook, daar de overgangsperiode een verstands-periode was, en wij nu wel zien dat deze nuttig werd

---

[1]) »Want tenslotte gaat de kunstenaar op in den zedeleeraar [....] de man van de *emotie* in den man van het *begrip*." (Kloos. Veert.jr Litt. gesch. II. 122. 2e dr.).

daar zij tot de verbeeldingsperiode leidde, maar voor Kloos kon zij niet anders schijnen dan een afval van de sensitivistiese-, en een nadering tot de verstands-poëzie. Kloos zag, in 1890 waar Verwey toe gekomen was, hij had gezien wat hij vijf jaar te voren was geweest, en hij betreurde deze verandering, en veroordeelde haar. Later, toen Verwey weer steeg, heeft Kloos deze stijging niet begrepen, niet waargenomen; Verwey had de ware sensitiviteit niet, Verwey was tot de verstandssfeer gevallen, Verwey bleef een Verstandsmens.. Het verbeeldingskarakter — en dat dit oneindig meer was dan het verstandelik wezen — erkende Kloos niet. Verwey had hem teleurgesteld, hij wantrouwde en welke ogen zien moeiliker met liefde, dan die éens wantrouwend zagen?

Ik sprak zoëven van Potgieter. Is het niet opmerkelik dat Verwey, juist in zijn sensitivistiese periode naar Potgieter zag wiens poëzie toch zo weinig aandoenlik is ?[1]) Maar dit komt, doordat Verwey in Potgieter iets van zijn eigen ware wezen zag. Hij had in Potgieter de Verbeelder lief, de man die innerlikheid tot schone vormen gestaltte. Potgieter was een bewonderaar der zeventiende-eeuw, de renaissance. In zijn gemoed leefde de vormenpracht, het pralende leven van onzen schonen voor-tijd. Dit leven heeft hij in schone verbeeldingen uitgezegd: „Florence" en „Gedroomd Paardrijden". Zijn verzen waren lenig en harmonies, zijn beelden rijk en vol. Maar zijn

---

[1]) »Potgieters Florence" heet een der eerste opstellen van Verwey (1883) waarin hij zijn liefde voor dien voorganger uitte. (Zie De oude Strijd.) In Kloos' »Veertien jaar" zocht ik vergeefs naar een stellige uitspraak waaruit een dergelike genegenheid blijken kon.

poëzie miste de innigheid van een in diepere ontroering bewustwordende idee. Hij werkte zijn fantasieën tot een schone waarneembaarheid uit. Zijn verzen zijn schone, maar vaak koude, visioenen. De jongeren hadden de renaissance minder lief dan de gotiek, de gotiek met hare ontroerende mystiek. Kloos stond vreemd tegenover Potgieter, zo vreemd als, ofschoon minder vijandig dan, tegenover Bilderdijk. Verwey haatte Bilderdijk maar had Potgieter lief als de grote Verbeelder, de grootste Hollandse na Vondel.

Kloos was de dichter der aandoeningen. Zijn gehele wezen was een reageren op impressies. De Beweging die hij in de poëzie voorstond werd door een evenredige in het proza begeleid. Het impressionisties proza bloeide. Van Deyssel was hier de grote voorganger die de wegen ertoe effende. Zijn werk was een impressionisties naturalisme, gelijk dat van Kloos een impressionisties symbolisme. Het was schoon, en prachtig soms, maar onzeker. Want het bevredigde niet; in de eerste plaats niet de kunstenaars zelf. Een mens leeft niet slechts van waarneming, en zijn innerlikheid vindt geen duurzame rust bij de erkenning en door-kenning van een werkelikheid die toch slechts een zeer vergankelike schijnbaarheid is. De bevrediging die het geestelike in de impressionistiese kunstenaars verwachtte van hun zinnelike waarneming, bleef uit. Hunne zinne-verfijning baatte niet, hoe zij ook speurden in de werkelikheid, de wáre werkelikheid lag niet dáár, maar in hen zelf. Kloos' sensitivistiese verfijning bereikte haar grens. Van Deyssel voelde zijn sympatieën voor het naturalisme verzwakken, zijn liefde boog van Zola af tot Maeterlinck.

Van Deyssel verliet de waarneembare werkelikheid voor de werkelikheid van de innerlike idee. Verwey was hem hierin voorgegaan. Maar bij Verwey was deze gedaanteverwisseling een gevolg van eigen gesteldheid, niet een van onbevredigd zijn.

Ik geloof dat het mij gelukt is, in het voorafgaande het wézen, het eigene, van Verwey's poëzie duidelik te maken, ook door hem te stellen, vergelijkend, naast tijdgenoten en voorgangers.

Het is de Verbéélding bij Verwey, die zijn hartstocht ontwekt en vormt, die de ontroering van het gemoed doet ontstaan, ontroering die de ritmiese drang van zijn stem is.

Ik zal dit in het verder volgende vaak herhalen, vaak ook in herhaling treden van geheel dit voorgaande, daar iedre verzengroep een erkenning zal afdwingen van wat ik hier beweerd heb.

Ik wil nu trachten aan het werk van Verwey zelf die eenheid van wezen te veraanschouweliken, en het zodoende, 't verband tussen de onderlinge delen blootleggende, meer algemeen begrijpbaar te maken.

* * *

Een vonk van de godswijsheid valt in de dichterziel. Deze vergeestelikt haar wezen en groeit uit tot de idee, die dit wezen zó eigen is, zó dit wezen zélf is, dat geen uiting ervan anders dan als symbool van deze idee denkbaar is.

De idee is veelzijdig, zij is niet een gedachte, één idee, zij is dé idee, een veelenigheid van zware zeggelikheden, maar

toch, een éénheid. Zij is de atmosfeer waarin de dichter leeft; hij mag treuren over den dood van zijn vader, of zich verblijden over de liefde zijner liefste, er is één toon waarin hij dit uitzegt, één richting van voelen en denken, waar hij niet buiten gaat — en herhaling van bepaalde gedachten kan uitgesloten zijn — de eenheid is niet in de zeggelikheid, maar in den géést daarvan.

Hoe kan ik dit anders, méér helder zeggen. Het beeld ontbreekt me om mijn bedoeling te verduideliken. De gedachte is ook te ruim om gezegd te worden in een bepaaldheid van beeld. Maar zie, zoals in een eik, door alle veelvormige verscheidene takken en twijgen, door de in diepte van kleur onderscheiden bladeren en vruchten, éénzelfde sap stroomt, eenzelfde vocht stijgt en zich verbreidt en de groeikracht aanvoert en als zó het werkelik wézen van den boom is waarmeê of waarzonder hij staat of valt, zó doortrekt de idee de veelvormige en veelkleurige gestalten van den dichtergeest.

Verwey's dichterschap ís zo een eik. Het is een zwaren boom gelijk, waarvan de kruin voller, wijder en zwaarder, steeds een ruimere en koel-verkwikkende schaduwkring werpt; waarin de vogeltjes méér, en rustiger, want veilig voor te hevigen zonneschijn of ruwen regen en bollen wind, hun vreugde uitzingen. En waar die regen valt ruisen de duizende bladeren, en waar de storm er over stort, zingen de zwaardere takken een zwaarder lied; wat ook het leven brengen zal, *de zang is in den boom.*

Het is ieder vrij dezen stam meer te hebben bemind, toen hij nog tenger, lentegelijk luchtig en bewogener was. Ook in de meerdere bestendigheid van gelijkmatig wezen is hij schoon.

Het dichtwerk van Albert Verwey, waarin de eenheid onmiskenbaar is, ligt in negen bundels voor mij: 1e. *Persephone en andere Gedichten (1885)*; 2e. *Verzamelde Gedichten (1889)*; 3e. *De Joden (1892)*; 4e. *Aarde (1895)*; 5e. *De nieuwe Tuin (1898)*; 6e. *Het brandende Braambosch (1899)*; 7e. *Dagen en Daden (1901)*; 8e. *De Kristaltwijg (1903)*; 9e. *Uit de lage Landen bij de Zee (1904)*. Verder verschenen nog in 1895 en 1902 de beide drama's: *Johan van Oldenbarnevelt* en *Jacoba van Beieren*.

De eenheid der schijnbaar losse gedichten en groepen aan te geven, het leven der dichterlike idee, die zich verzinnelikt hier, aan te tonen, is het voornaamste doel van dit opstel dat eene verklaring en geen beoordeling wezen wil. Ook zal ik niet veel zeggen over de estetiese betekenis van dit werk, hoewel deze natuurlik de voornaamste is. Een dichter is een kunstenaar en zijn Schóónheid belangt het meest. Maar ik acht die algemeen genoeg erkend en begrepen, en wie haar niet waardeert zal tot Verwey ook niet naderen door een verheldering van het ideëele.

Ik ben mij pijnlik bewust iets vernederends te ondernemen. Dit ideëele waarvan deze poëzie een gevoelige verbeelding is, wordt in de verzen vol leven gezegd met een van aandoening bewogen geluid. Terwijl mijn woorden erover dood zullen zijn. Raisonner là où il faut sentir est le propre des âmes sans portée (De Balzac). Op mijn lippen wordt een matte leugen wat een levende waarheid in de dichterstem was. Maar ik beoog, met dit schrijven, niet dat de lezer er bij blijven zal maar, dat hij zich met enige meerdere bewustheid tot de vérzen keert en gevoeliger voor hunne impressie wordt.

Ik zal dit te bereiken trachten door ieder belangrijk gedicht of iedere verzenreeks, op zichzelf te beschrijven. De onderlinge verwantschap zal dan vanzelf duidelik worden. Ik ga dus niet van een idee uit, maar hoop, in de ontleding van de veelvormigheid en gestaltenvolte tot een eenheid van idee te geraken.

Het eerste werk van Verwey, waarin zich reeds veel van zijn karaktertrekken kennen doen, is Persephone. Het was Verwey's eerste klare uitbeelding waarvan de schoonheidsontroering, in de trilling van het bewogene geluid, een schone plastiek werd. Ik hoef ternauwernood de bekoring van de details, van de gestalting der Kora vooral, aan te tonen:

Of rust zij met de Nimfen aan den zoom,
Waar zich Rhodeia tusschen rozen bedt?
Reit zij niet mee aan Afrodite's zij,
Terwijl om beider hoofd de bloesem geurt,
Wier blaad'ren vallen langs de blanke slaap?

Wie voelt niet de lieflike bekoring van de blije breedheid der ei-klanken, de zachte en toch sterke alliteratie van *r*, *z* en *bl*.

Persephone is niet anders dan een zeer klare en krachtige uitbeelding. Helderheid van plastiek, bekoorlikheid van beeld en geluid, rustige zekerheid van dictie zullen wij in Verwey's werk voortdurend blijven genieten en zij zijn geen kwaliteiten van dit gedicht alleen. Zo hier al niet gesproken mag worden van verbeelding, waarbij men toch het in uiterlike waarneembaarheid stellen ener innerlikheid denken moet, is het

toch wel eigenaardig dat Verwey in deze eerste uitgebreider zang zijn vermogen van uitbeelden, van het in-beeld-stellen — zij het dan ook maar ener fantasie — reeds te kennen gegeven heeft. Dichter verschilt van dichter niet in het gevoel, want gevoel is in het wezen van élk gedicht, maar in de oorzakelikheid van dit gevoel, en de aandoening die Verwey tot zingen dwingt, de ontroering die als zon en dauw de gesloten bloem zijner zieleschóonheid ontluiken doet, is de verrukking — of zachter: de vreugde — over het schone beeld dat zich uit zijn wezen opheft in het helle licht van zijn rustigen geest.

Wat Verwey drong tot het dichten van *Persephone*, was zijn dorst naar schoonheid. Schoonheid scheppen in het destijds zo ónschone Holland wilden de tachtigers; Kloos ging voor en zag uit naar de engelse poëzie van het begin der eeuw: Shelley en Keats. „A thing of beauty is a joy for ever." En de schoonheid zóu er zijn. Zo schreef Verwey *Persephone* en later Kloos *Okeanos*. Zij legden daarmede de grondslagen waarop de schone bouw der nieuwe kunst kon worden opgetrokken terwijl hun persiflage's en anathema's de bestaande krotten ener pseudo-kunst instortten. Het eerste beginsel van alle kunst is de cultus der schoonheid. Dit is de abstracte stelling die zij tot een levende werkelikheid worden deden. Zij werkten, vrij van iedre „gedachte", van iedre „allegorie", naar de zuivere schone voorstelling, en het was klaar dat zij hunne voorstellingen uit de griekse godenwereld — die wereld van zuivere schoonheid uitermate — nemen moesten.

De gedichten uit de Persephone-tijd, zijn zangen van een in schoonheid wonderhoog uitrankende schoonheidsbegeerte:

Mijn ziele is in mijn zangen,
Mijn zang is mijne ziel,
Mijn lied is 't zoet verlangen,
Dat in mijn harte viel.

Zij zijn — *Persephone*; *De Roze*; *Sproke der Zee* — meer fantasieën waarvan ik het ontstaan verklaren zou uit deze drang naar schoonheid die klank, ritme en beeld uit het gemoed van den dichter opstuwt ook vóór hoofd en hart het leven zodanig leden dat zij er het hunne, de dichterlike, eeuwige waarheid, aan toe deden. Want geest en gemoed van den dichter moeten lijden en in leed als het ware lénig worden, gebogen en buigzaam zijn, willen zij die zeldzame spontaniteit waardoor hunne uitingen zo schone waarde van plotseling uitvonkende waarheid hebben, verwerven. Wanneer de dichter straks heeft „geleefd" groeien deze fantasieën uit tot de bredere, zwaardere betekenisvollere verbeeldingen.

Ik kan niet genoeg nadruk leggen op het belangrijke van deze kracht van fantasie. Zij, de fantasie, zou men het substraat van zijn dichter-wezen kunnen heten.

De kortere gedichten die op *Persephone* volgen zijn meerendeels fantasieën of stemmingsverzen en ook wel beide tegelijk. Zij zijn in een los, bewegelik ritme geschreven, licht en zangerig. In de drie bredere gedichten, die ook veel belangrijker zijn, treffen bizondere maten en ritmen: *Rouw om 't jaar*; *In Memoriam Patris; Doode uren.* Déze gedichten zijn ook van een aanmerkelik dieper bedoeling; in deze is reeds de innerlike uitgroei zichtbaar van de verbeelding, het diepste

wezen van den dichter heeft aan fantasie en stemming deel: Een verbeeld gevoel als hier:

> Uren, blijft — gaat niet voorbij......
> ....
> Gaat niet heen, want als gij gaat,
> Zal 'k moeten weenen, uren,
> Omdat het schoonste wat bestaat
> Zoo kort mag duren. —

is, ondanks soberheid van voordracht, meer dan een vluchtige stemming; en een nuchter-verstandelike 'gedachte' zeker niet.

De verdere korte gedichten van dezen eersten bundel zijn stemmingen — „Spooknacht"; „Sonnet: Ik ben gestemd om een sonnet te maken" — of brokken plastiese fantasie in den geest van *Porsephone*. Enkele, als „Musa Salvatrix", hebben een duideliker uitgesproken karakter. Dit „Musa Salvatrix" toont de drang naar schoonheid in een van schoonheid verzadigd beeld, ene plastiese voorstelling gedragen door de aandoening. Het sonnet „Anangke" is sterker weer van beeld dan de andre, maar toch een uiting van verbeeld gevóél, niet van gevoelde verbéélding. De vier sonnetten: „Mephistopheles Epicureus" zijn weer opmerkeliker. Hierin voelen wij reeds iets van den geest die het latere werk beheersen zal.

De cyclus „*Van de Liefde die Vriendschap heet*", hoe mooi en belangrijk ook op zichzelf, is in de ontwikkeling van Verwey's dichterschap geen opmerkelike staat. Deze sonnetten zijn sensitivisties en in hen is ook het 'verlangen naar schoon-

heid' dat deze gehele periode beheerst. Het stellen van 'gevoel' waar 't 'verstand' domineerde was het parool, en de nog nauwliks twintigjarige dichter wordt in de sensitivistiese, impressionistiese stroom meegesleurd. Hoeft het te verwonderen dat Kloos de meester bleef en een gevoeliger stem had dan Verwey? Kloos' verzen waren hartstochteliker van stemming, reiner van geluid, want de aandoening werd bij Verwey teruggehouden, getemperd door het element van Verbeelding dat heersen wilde en door geen impressie overmeesterd wilde zijn. Uit een vergelijking van deze sonnetten met die van Kloos iets te willen besluiten omtrent hunne onderscheidene waarde, leidt tot onjuiste uitkomst. Maar wat bij zulk een vergelijking opvalt is het zichzelf-gelijkblijven van Verwey. Deze sonnetten zijn allen gelijkwaardig aan elkaar. Onze subjectiviteit moge een enkel de voorkeur geven, daarmee zijn de overige nog niet minder. Van het eerste door hem gepubliceerde vers tot het laatste, is zijn werk van een bewonderenswaardige zuiverheid, en, hoewel zelden zo hevig ontroerend schoon als bij Kloos, ook nooit beneden de schoonheid. Ook hiervan is het element van rustige zekerheid, dat hij nog onbewust rijk was, de grond.

In de vierenveertig sonnetten van deze cyclus is hier en daar uitdrukking van een smart, over iets liefs dat verloren gaat. In den dichter leeft het droevig besef ener heenglijdende schoonheid zich uit. Ik durf zeggen: deze schoonheid is de schoonheid zijner aandoenbaarheid — ik spreek niet van ontroering — wier vergankelikheid hem bewust werd. Om wier blijven hij smartelik bidt in XLIII:

Zooals een vroom man in een heidensch land
Zich toont op plein en beurs in landsgewaad,
En stalt zijn waar voor 't huis en dingt en praat
Aldoor, om wereldsch goud, met vreemde en klant;

Maar sluit dán 't huis met luiken en hij brandt
Zijn zilv'ren lamp met olie en 't gelaat
Wordt bleek bij 't geel brevier, dat openslaat
Met donk're bladen sidd'rende in zijn hand: —

Zóó ga 'k door al het volk, op straat en plein,
Onwijsheid kwanslend, juist als hij en zij:
Sprekend met vreemden, die ik nauw versta:

Maar 's avonds lees ik in den gelen schijn
Der lamp 't boek onzer liefde en bid dat gij
Mij lief zult hebben tot ik sterven ga.

Naast het smartelike dezer vergankelikheid zeker ook, en in de meeste sonnetten, de vreugde over een zelfbewust bezit van onzeggeliken rijkdom, rijkdom van volle gevoelsschoonheid en pracht van beeld; maar zong hij niet reeds in „Mephistofeles Epicureus" van de schone schijn die de zinnen beroert:

„Ik zie den mensch, maar ik begrijp hem niet: —
....
Hij zoekt in dronkenschap een droom, die vliedt,
In 't leven, — tot hij, moede en koud, ontwaakt,
Naakt en gebroken: op zijn lippen smaakt
Des levens droesem bitter als verdriet.

Hij zoekt in dronkenschap een droom — die vliedt in 't leven... Een droom te zoeken die in het leven ook blijvend is, daartoe ging Verwey later tot dit leven-zelf uit en ontwende zich de afmattende roes ener weinig waarachtig-diepe aandoening.

Volgt *Demeter* dat breder en zwaarder van plastiek zich aansluit bij Persephone.

Dan, ineens, een van Verwey's schoonste werken: *Cor Cordium.*

Hier gebeurt het, hier, plotseling, keert Verwey zich af van dit schijn-leven en daalt neer in de duisternis van eigen werklikheid.

De Ziel zijner Ziel, die hij altijd te beluisteren trachtte, waarvan hij de aanwezig-geweten onzachbre wijsheid steeds zocht te vatten, spreekt hij aan; en dit is zijn inkeer, en zijn nadering tot de idee:

'k Heb u altijd gezocht en trachtte altijd
Te luist'ren naar uw woorden;...
....
......Zóó hoorde ik in mijne ziel,
Van dat ik kind was en der wereld droom
Kleurde mijn oogen met zijn bonte beeld, —
Een heir van stemmen in mij, en ik hiel'
Mijn ooren wakker in den nacht, vol schroom
Biddend, dat me úw geluid niet bleef verheeld.
....

Zoó zocht 'k — o, man noch maagd tot vriend noch
vrouw —
Maar ú alleen, die 'k wist dat méér zou zijn —

Zó keert hij zich af van dit schijnleven dat tot dàn zijn enig bestaan was, het leven waaruit hij tot dàn zijn vreugd en schone smart schiep:

Wee mij! Ik had mijn ooren moe gemaakt
Met luist'ren naar veel woorden. Ik verstond
De taal der menschen, wier geslachten gaan,
Rusteloos sprekende, als een karavaan
Van volkren. En iets was er dat ik vond
Van wat in bosschen en op waatren waakt:
Toen was ik moede toen ik 't had verstaan.

Hoe prachtig en groot is die vergankelikheid uitgedrukt in dat „Rusteloos — als een karavaan van volkren"; en de armoede van wat overblijft: „Toen was ik moede, toen ik 't had verstaan."

Let wel, dit is hier niet voornamelik de idee die tot uiting komt, maar de dichter die zich bewust wordt van haar waarde en haar te naderen tracht.

Maar zoals wij ons zelf niet kennen kunnen, met geen mogelikheid uit ons zelf, uit zelf-analyse alleen, maar wel wanneer wij ook het ons omringende leven beschouwen, daar dit het beeld is van onzen geest, de tot object geworden projectie van eigen subjectiviteit — zodat wij, wanneer wij het leven schoon zien, de schoonheid van onzen geest moeten erkennen, — dwáalt de dichter, die zich van het leven afkeert en

eigen innerlik beluisteren gaat, waar hij de idee te bevatten zoekt direct en zonder vorm van voorstelling. De idee kan hij eerst kennen als beeld, als Verbeelding; daarvoor is ook de dichter slechts mens, en zijn menselike zinnen slechts aandoenbaar voor voorstellingen. Het is dit mens-zijn, dit menselike dat hem de mogelikheid beneemt de idee zonder enigen vorm te bevatten, wat hij vervloekt in de derde strofe:

— wee mij! de bitterheid
Des levens proefde ik bitter in mijn mond.
En úw gedachten, die gij tot mij zondt
Als troosters, haatte ik en heb zeer beschreid
Dit lichaam, dat zóo droef op aarde stond.

en in de vierde komt hij tot de bittere erkenning, van eigen ondoorgrondbaarheid, van eigen diepe éénzaamheid:

...... — *mijn zelf dat niemand kán verstaan:*
...... mijn onbewuste Zelf, mijn Ziel
Der ziel, Leven mijns levens, lamploos Licht,
Dat in schoone geheimnis altijd gloort,
En brandt in 't duister, daar het eens in viel,
Deez' aard, deez' stof, die voor mijn blind gezicht
U overschijnt, wien alle schijnsel hoort.
Vergeef! *ik kan niet weten wie gij zijt,*
Ik zie het eind niet van wat eeuwig blijft:
't Bewuste onthult het onbewuste niet: —
Wij leven en vergaan, gij zijt altijd;

Reeds vroeger was hij tot deze smartelike bewustheid gekomen; zie: „In Memoriam Patris", deze regels:

Geen hart kan ooit het hart eens menschen toebehooren
Wie aan zichzelf ontviel bezit een and're niet.

Want hoe zal een ander bevatten wat onszelve geheim blijft? En verder:

Want dit is wetenschap van wie veel leden,
Wijsheid, waar weingen worden heen geleid,
Dan die altijd langs duistre trappen treden
En proeven 't brood der bitterheid.

Wat blijft nog voor het zoekende hart? Het leven van impressie en aandoening is in zijn vluchtige vergankelikheid, zijn schijnbaarheid, verworpen. Het leven der innerlike idee is in eigen wezen niet te bevatten: het tijdelike omvat het eeuwige niet, een deel niet het geheel, „'t bewuste onthult het onbewuste niet." En de ernstige kan geen vergetelheid vinden, ook niet in de liefde der mensen (5e strofe):

— Toen bloeiden onze kussen in den nacht,
Als tweeling-bloemen, nijgend naar elkaar,
Die saam op één steel beven en dan zacht
Elkaar omsluiten in hùn nacht van 't jaar.
En om ons heen bewoog de duisternis,
Als om twee vlammen, bevend te vergaan,
Iedere in de and're, en die dan roerloos staan,
Als één vlam brandend tot het uchtend is.

Wee mij! wee ieder, die zich zelf ontviel!
Want het verlangen naar zijn zelf zal dra
Gelijk een sterk man woeden in zijn ziel —

Zodat een terugkeer naar het aarde-leven enige uitkomst blijft, en de dichter tenslotte — niet nog in Cor Cordium, maar in latere gedichten — de aarde weet te zien als die der symbolen, het leven erkent als de grote Verbeelding van de godheid, en in eigen verbeelding de gestalten ziet dier zozeer gezochte Idee.

De aarde, ter bereiking der goddelike Idee, te verlaten, ziedaar de dwaling, die hij beging. En zie, later, hoe hij zijn weg vindt naar de Idee juist dóór het leven dier aarde heen; hoe hij zal wederkeren tot het nú nog verachte; hoe hij in de vergankelike aarde-verschijningen de symbolen ener op zich zelf verschijningsloze, dus onwaarneembare Idee herkennen zal; hoe hij dóór de levensbeelden in zijn eigen verbeelding zal opstijgen tot haar diep innerlike oorsprong, tot deze *Idee* tenslotte zelf.

Maar dit is ook van het gedicht *Cor Cordium* het belangrijke, wat ik nog eens herhalen wil: het is een verbeelding, een door ontroering verinnigde en plasties gebeelde fantastiese droom van schone menselike innerlikheid.

In Cor Cordium is Verwey die hij ís.[1])

---

[1]) Kloos blijkt, in zijn beoordeling van de Verzamelde Gedichten *Cor Cordium* niet te begrijpen. Hij ziet in deze verzen van den dichter, die zijn meest innerlike menselikheid te benaderen tracht, die »dat deel van God dat in hem is" tracht te verstaan, die daartoe van alle vergankelikheid — ook de liefde der mensen — àf, zich keert tot het Eeuwige, hij ziet in deze verzen niets dan een »hymnus op zijn Ikheid" een »zichzelf te voet vallen", en predikt nog eens de noodzakelikheid van het sensitivisties dichterschap: »Den dichter, die zijn gevoel moet veerkrachtig en frisch houden" enz., blz. 126 II (2e druk Veert. jr Litt. Gesch.)

Weer geheel anders de reeksen: *Tusschen vorige en volgende* en *Van het Leven*.

Verwey was zich wel de verandering in zijn wezen bewust geworden, maar nog niet wat deze verandering voor hem beduidde. Hij voelde dat hij geweken was van wat hij tot nu toe voor de enig ware poëzie gehouden had. Waarheen deze afwijking hem richtte — dit was ook voor hem geheim.

„De dichter die niet uitsluitend door de verschijning van het schoone in de natuur verrukt wordt, maar ook door de wisselingen van het lot en de daden van zijn medemenschen aangedaan tot toorn of teerheid, liefde, haat of verachting, zal, levend midden onder een geslacht dat zelf sterk door zulke passies bewogen wordt, er zich niet toe bepalen die aandoeningen gewaar te worden en waar te nemen rustig, en in rust te uiten de beelden die ze in hem doen opkomen, maar als zelf zoo'n bewogene zal hij spreken gaan, wel nog altijd met de maat en hoogheid die hem nu eenmaal eigen zijn, maar toch niet meer enkel uit een aandoening van schoonheid, maar uit een aandoening van de belangrijkheid van zijn oogenblikkelijk gevoel". (Inl. tot Vondel, bl. 49).

Verwey had een massa belangrijke gevoelens te zeggen, gedachten wilde hij in anderen overdragen en niet wachten tot zij zich hadden opgeheven in ruimere en diepere en in de idee die zich ver-beelden liet — uit de volheid van hart en hoofd dichtte hij de sonnetten: *Van het Leven* die meer spreken dan zingen en inderdaad door de beperkte gedachte worden beheerst. Een nadering tot de verstands-poëzie dus — maar ook een nadering slechts. Bovendien, de zuiverheid van het dichterschap spreekt zich ook hier uit in de zuivere beel-

ding. ([1]) Geen verbeelde idee, geen verbeelde aandoening, maar de voorgestelde gedachte; redenering beeldenderwijs. En zich zo uitsprekende over liefde en leven, over den kunstenaar en zijn schoonheid, schoonheid waarin leed en lust opgeheven zijn, is hij zich bewust niet te geven wat hij wel wilde, is hij zich bewust nog ver van zijn wezenlike kunst te zijn. Maar ook: dat deze kómen zal:

Dit is geen Kunst: dit is wat 'k uit moet spreken
Over mijn Kunst, eer 'k mijn Kunst-zelf kan maken:
Heel 'n berg van woorden, die mijn schouders ráken
En waar 'k, voor ik iets doen kan, uit moet breken.

En verder:

Werkhanden roer 'k, die 't puin van oude daken
Ruimen van 't erf, waar 't nieuw dak uit zal steken.

Tenslotte:

Ik hoop dat niemand dit nu Kunst zal noemen.
Ik die 't kan weten, zeg u dat 't niet waar is.
't Is wat ik lijd en denk tot de tijd daar is,
Dat ik alléén zal in de schoonheid roemen.

Zeven jaar later zou de eerste reeks verzen van nieuwe

---

[1]) Indien men de sonnetten van *Van het Leven* verstandspoëzie wil noemen, dan legge men de nadruk op de laatste woordhelft, terwijl men bij de verstandspoëzie van Bilderdijk goed doet de éérste te betonen. Want in deze sonnetten van Verwey zijn de gedachten zuivere beelden en gevoelige ritmen geworden. In de poezie van Bilderdijk vindt men meer, wat gewoonlik foutieve beeldspraak en opgewondenheid, geestdriftigheid, heet, in de plaats van plastiek en ontroering.

schoonheid verschijnen. Wel innerlik sterk moet de dichter zijn die zó zeker zijn toekomst wist.

Resumeren wij, dan vinden we dus éérst de sensitivistiese poëzie in *Van de Liefde die Vriendschap heet* en de voorafgaande kleinere verzen, maar met een sterke neiging tot het plastiese beeld en een sterk fantastiese voorstellingskracht. Dán de Verbeeldings-poëzie daar-in-tegenstelling-mee van *Cor Cordium*, (*In Memoriam Patris* als voorslag daarvan). Dan wéér van die beide een tegendeel: de verstandspoëzie in *Van het Leven* en in de enkele voorafgaande sonnetten. Een snelle stijging eerst dus en een snelle daling dan. Maar in het culminatie-punt het teken van 's dichters wezen en, na langen tijd zwijgen, in dat teken de voortgezette uitbouwing zijner innerlikheid.

Het is kenschetsend voor Verwey dat hij, in dien tijd van innerlike stilte, zijn „Inleiding tot Vondel" schreef. Indien ooit een Hollands dichter Verbeelder mag heten, dan is het Vondel wel, en wie hem toonde te begrijpen uitte daarmee bewondering en liefde niet alleen maar ook gevoel van verwantschap. Verwey stelt zichzelve bij Vondel. Kloos zich daarentegen weer alléén inzoverre Vondel *echtheid van gevoel gaf*. Hij bewondert Vondel, maar — „wij hebben thans een andere kunst, wij weten meer, wij wenschen meer, wij hebben gedachten en hartstochten en gewaarwordingen, die langs Vondel zouden zijn afgegleden als klanken zonder zin, maar *wij hebben hem lief om zijn Hollandsch, zijn goudene Hollandsch, wij hebben hem lief om de hoogheid van zijne bewegingen, om de echtheid van zijn gevoel*". (II. 80. Veertien jaar L.g.).

Kan men beter het verschil tussen Kloos' en Verwey's dichterkarakter aantonen dan in het verschil hunner zienswijze van voorafgegane poëzie, in hunne verschillende gevoelens voor voorgangers?

In 1896 verschenen Verwey's nieuwe verzen: *Aarde*. Tussen 89 en 96 publiceerde hij, behalve een klein gedichtje in „De nieuwe Gids" (VI. I. 462.) niets dan de cyclus *De Joden*, een rei voorstellingen, beelden van krachtige, ruige plastiek.

II.

Aarde (1896).

Toen de zege der nieuwe letteren bevochten was, toen 'begrip' en 'begripsgeestdrift' en ook de 'onzuivere, conventionele impressie' door waarheid van gevoel en aandoening waren teruggejaagd in het nauwe hoekje van duf burgerlike belangstelling; toen men geleerd had te genieten van, en te beseffen wat is, wáre aandoening, eigene, persóónlike impressie, toen verliep de impressionistiese stroming, toen was de bedding voor het ware kunstenaarsschap bereid. De weg was vrij gevochten waarop de nieuwe Dichter voortschrijden kon, waarop de Verbeelder naar schoonheid kon uitgaan. Die Verbeelder was niet Kloos, *hij die het krachtigst den weg had bereid*, hij de grote Voorganger door zijn zuivergevoelde, vormvaste hartstochtelik-diepe kunst. Die Verbeelder was Verwey.

In de bundel *Aarde* zegt Verwey zichzelve uit, en omlijnt zijne nieuwe kunst. De Aarde-bundel bevat de groepen: Twee portretten; Kosmos; Samson; Gekleur-

de dagen; Spaansche reis; Klare dagen; Tot het Leven; De natuurlijke Aarde.

Over Twee portretten en Samson loopt de lijn, die in *Persephone* begon en langs *Demeter* naar *De Joden* leidde, óp tot de latere drama's. De sonnetten-reeks Kosmos vergt het eerst onze aandacht.

En dan treft ons reeds dadelik de feitelike waarheid van wat hierboven al werd uitgesponnen, dat Verwey de sfeer der sensitiviteit voor de hogere der Verbeelding verliet, dat de aandoening verging en daarvoor Ontroering geboren werd. Laten wij, zegt hij, het Heel-Al niet meer benoemen met den naam van God: „term die nooit meer voor ónze nooden Sein van genâ zal zijn—:

> Want niet heeft de aard een dooden naam van nooden
> Maar 'n levend beeld: dat zal het menige eenen."

En zó nietwaar, wenst hier de dichter heel het leven met zijne ideëele verbeelding te omvatten en zijne bevatting uit te zingen.

— Ik laat mij hier even afleiden door iets dat mij reeds lang bezig houdt, en vraag: wat is toch dit LEVEN dat Verwey herhaaldelik toezingt; waarvan hij zich nu eens geheel tracht àf te keren, om in de rustige droom, in de klare verbeelding vrede en meerdere zekerheid te verwerven, en dat hij dan weer zoeken zal om dit eens ontvlodene deel te doen hebben aan zijn verworven vreê?

Hoe kan ik dit in enkele woorden zeggen! Het is wat buiten hem is, maar ook wat in hem en hemzelve is; het is Het

Wezen, zo het zienlike als het onzienlike zijner differentiatie; ook de waarneembaarheid, maar niet alleen die in beperkte zin levend genoemd kan worden in tegenstelling tot het anorganiese dode, doch ál wat bestaat en verwordt in het vergankelik eeuwige Nu; ook de denkbaarheden en gedachten en vage mijmeringen; ook de kleuren der stille voorwerpen; ook de beweging der ritmies-beweeglike. Dit Alles-in-Allem is Het Leven. Maar nog dit is te bedenken: het Leven is in de Idee; en in den gestaltenden ordenenden geest, in den geest die het Ritme van het zijnde mag heten, is de chaos tot een Kosmos geworden. —

Ik ga over de verzen van Kosmos verder schrijven.

Zo, gelijk de Geest uit de Chaos een geordende werkelikheid schept, zo schept de Verbeelding uit de chaos der werklikheid de diepere Orde der dingen. De dichter verlangt zich daartoe in zijn verbeelding uit de chaotiese werklikheid weg te dromen, hij wenst blind te zijn:

> Nu wou ik blind zijn en in 't lichtloos duister
> Het licht zien dagen dat geen dagen kent,......

en verder

> Wat zal mijn blind oog blij zijn om het staren
> Op gang en vorm eeuwig harmonieus —

Gang en vorm die hij zichzelve, achter den sluier die zijne ogen bedekt, scheppen zal. En van het chaoties werklike afgekeerd, in zijn droom verdoken:

> 'k Zit in doodstilte: ik ben heel leeggelopen
> Van liefde en haat voor mensche' en alle dingen, —

leeft hij alleen met deze ene verwachting:

Hopen alleen naar wat niet ik, niet wereld,
Maar mooglijk ik-èn-wereld zij, wiens komen
Stil mij voorspeld is in een droom......

en met dit verlangen leeft hij in rijkdom van eenzaamheden, hopend uit dezen droom tot een schóner werklikheid te komen, tussen de wereld en hemzelve de verbindende hogere macht te vinden in een nieuwe wereld die hij zich verbeelden, en dan naar haar verwerkliking trachten wil. Zelfs in deze teruggetrokkenheid blijft zijn neiging tot het leven sterk en toch hoeveel méér is deze droom, geboren uit zijn werkelik Zijn, dan de dromen, van vroeger jaren die van buiten hem, vanuit een werklikheids-Schijn in hem ontstonden.

De dichter heeft nu geleefd, en wat hij uitspreekt ontnam hij niet uit dat wat onafhankelik van hem bestaat, maar hij ontnam het zijner innerlike werkelikheid.

En aan mijn droomen geef ik mij gedachtloos
Over als bloem aan zon, als schuit aan winden, —
Want tegen zon, wind, droom zijn menschen machtloos.

Hij heeft zich de innerlike zekerheid verworven, de rust van het hart, die niet de rust is van een onaandoenbaarheid, maar de rust is van het rijke besef, dat in alle aandoenbaarheid, in stroom van felste aandoeningen, het Ene blijft, ongeminderd, onverzwakt.

Maar hoe schoon wordt dan in de beide slotsonnetten *Aarde* en *Zomerweide* die liefde tot het leven, leven dat hij

de schoonheid van zijn verworven droom toewijden wil, uitgesproken.

Uiting van die liefde tot de Aarde is in de *Spaansche reis.* Daaraan vooraf gaan de vijf sonnetten van „Gekleurde dagen" waarin ook deze liefde uitgesproken wordt, en in verband met 'de droom'.

Gelijk een woud rondom een kindertuintje lag eenmaal 't leven rond 's dichters droom, het leven van werklikheid dat hij inging en doordwaalde, angstig en dorstend, maar dat hem daardoor sterkte en zijn geest verruimde. „'t Woud dat ik vreesde is nu mijn huis" zegt hij, het werd hem vertrouwd en lief. —

Maar niet sluiten de Gekleurde Dagen zonder deze regels:

> En naar mijn kinderhuisj' heb ik hervonden
> 't Pad, schoon de doornen rood zien van mijn wonden.

Zo keerde hij zich dus tot zijn droom. Wanneer geheel en met volle blijheid tot het Leven? Zie de Spaansche Reis!

Zo was het dan dat de dichter, niet voldaan door de snelvliedende aandoenlikheid die van het leven een scherp geschakeerde rij hevige momenten maakt waarin de ziel, als een wrak in holle zee, wankt en onzeker bestaat, en toch óók niet bevredigd door een verstandelik, niet eigen eindigheid te buiten gaand, denkleven, in Cor Cordium zich bewust werd van het hart zijns harten, van het diepste Ik, dat als een breedrustige blanke vijver in zijn wezen te klaren lag en de zonneschittering der goddelike Idee ontving. Deze idee, waarvan zijn ziel de vonken ving, te verbeelden, werd zijn geluk, en

zijn geluk mede: met deze verbeelding tot het leven te gaan, tot de mensen die er deel aan zouden hebben, tot het leven te gaan met een schat van innerlike schoonheid; en dit leven te zien in kleur en pracht om uit de rijke volten van zijn figuren, lijnen en tinten, dát in zich op te nemen waarmeê hij zijn verbeelding gestalten en zinnelik-waarneembaar maken kon.

Zie de Spaansche Reis waar hij vijfentwintig sonnetten vol van 's levens wondere zinne-schoonheid zingt. Impressies van een kleurig zuidelik leven, geen aandoeningen van het hart maar van de zinnen; gezichten van zon en zee, palmwouden en marmerpaleizen. Gezongen in de beheersing van een vlug schetsend ritme; stotend soms, maar tekenend, zijn deze sonnetten kleurige aquarellen, zinsindrukken zich verdringend een na een, vluchtig en vleiend, bedwelmend en verlokkend. 's Levens schone zinnelikheid werd hier genoten en gezegd door de dichter die, der Schoonheid priester, ook de geestelike idee slechts uiten mag in — schoonheid.

Zie *Toledo:*

De Taag sproeit zilver: de afgronddiepe kloof
Bewaakt vanhoog de klare en staatge maan —
En zwarte en glinstrige bergwanden staan
Stakklig en steil, en uit hen als een roof-
Stad rijst Toledo. 't Schuim brult d'echo doof
Om molenhuisjes in de diepte — er gaan
Glimmingen langs hun daakjes — roerge baan
Vaal water streept smalle en lichtgele schoof
Lamplicht uit raampje. En rots met rots vereent

Brug daar de mensch vloer voor uit rots sneed, boog
Bouwde als een kerk. Ik, daarop staand, vernam
Nachtstilte en stroomdreun, zilvren nacht omhoog,
Zwarte in de diepte, en soms, 't scherp oor geleend,
Murmlen dat van de stad daarachter kwam.

Zo ziet de dichter het leven van natuur en geest, en luistert op de geluiden scherp, en neemt ín zich de tinten en ritmen op.

Zie *Theater* dat juist dit leven van zorgeloze zinnelikheid, van lóútere zinnelikheid, zo uitnemend weergeeft:

Brand gas in 't zaaltje, geef voor weinig centen
Stoeltjes en bier, laat het tooneel verbeelden
Pleintjen of woonhuis, straatje of herberg, speel den
Daaglijkschen doen van 't volk daarin, fragmenten
Van kleurge klucht, warme' ernst, — vang op den jenten
Dans van de straat, deunen die nooit verveelden
't Zorgeloos oor, — laat dan voor 't laatst de weelden
Van landsdracht en 's volks kleurige gewenten
Staan op 't theater, nu dat ze in de straten
Schuilgaan in nieuwerwetsch kostuum en negen-
Tiendeeuwsche egaalheid en fatsoenlijk praten —
Dan zal 't tooneel een lachen en een zegen
Voor 't volk zijn dat in blij kortstondig wanen
Zichzelf zal zien als hier de Sevillanen.

Het is voortreffelik werk waarin de adem en polsslag kleur en geur van dit spaanse leven zo vastgehouden zijn dat de droom die in den dichter van de geziene zinne-schoon-

heid mijmeren bleef, in onze zielen wordt overgedragen. Ik zei reeds, deze gedichten zijn als felle aquarellen, waar contouren van tinten en kleuren een weifelloze tekening geven.

Dan, na Spaansche Reis, na de zinsindrukken, na het leven van kleurwisseling en geluidsvolte, de kalmte van de bezinning, de klaarte van de Klare Dagen waarin de innerlike ziele-bloem naar het leven toe rankt:

Kalmte toch, kalmte, want ik ben een wezen,
  Van, uit den diepen stoel van mijn gepeizen
  Langzaam oprijzen, lachend oordeel wijzen,
Met kalm gebaar, en een inzichtlijk wezen.

Kalmte, — ook in volten wil ik eenzaam wezen
  In mijne stilte, en 'k zal het leven prijzen,
  Als die in eerste-klas-fauteuilen reizen,
En 't vreemde ziend, soms in zichzelven lezen.

Als die een bloem draagt in zijn blijde handen,
  Zonder de geur van die hij niet kan leven,
    En met gebogen armen haar op pleinen

't Gedrang door draagt, ben ik, — en 'k wil niet van den
  Drang die maar drijft, dat mijn ziel zelf gaat beven,
    Mijn bloem van ziel, die nu zoo blij staat deinen.

Zo is de voortgroei en ontluiking van de schone verbeelding die eerst in de rust van den droom zich verwerkeliken kan.

In de sonnetten: *Granaatboomen; Jacques Perk:* hoe in

de beelden die de kunstenaar geeft, zijn innerlike lust en liefde zich verholen verzichtbaren voor wie in de verschijning van het beeld de verbeelding van het gestaltloze ener zuivere *neiging* of *idee* onderkent.

In de sonnetten: *Liefde voor alle Ding* zingt de dichter van die éne liefde tot het leven, die den waren vrede geeft.

En in deze liefde wenst hij het Al te omvatten, het leven mede te leven dat veilig in zijn gemoed werd in rust geleid. *(Overtocht; Europa; Op mijn „Spaansche reis".)*

Tot het Leven. — In een der sonnetten van „Spaansche Reis" spreekt de dichter van zichzelve:

> Weet dat ik in mijn land, waar kleinen haten,
> Heel lang zat krom over mijn leed gebogen:
> Eerst in uw zon groei ik weer recht en wil
> Nu eerst mijn trotsche Zelf weer groeien laten —

De zeven jaren die Verwey zweeg, niet vrijwillig maar wijl hij zijn kunstenaarschap te heilig hield om te willen schrijven anders dan uit zuivere begeestering of ontroering, waren een tijd van leed en van teleurstelling. Teleurstelling, want hoe hij ook in zijn rustige eenzaamheid aan het Noordwijkse strand, zijn vernuft scherpte tot een bevatting van het metaphysiese, van de Waarheid, zij bleef voor zijn menslikheid te hoog. Zo, in afwachting ener eindelike ideeële openbaring, schreef hij, geestdriftiger of rustiger, over en van zijne gedachten verzen, waarvan ook deze bundel enkele bevat. De vier sonnetten: Tot het Leven. Geven zij geen volle beelden en geen ontroering, zij dragen in de gebeelde gedachte de

geestdrift en vooral, de zuiverheid van die beelding. Maar wij voelen in den toon in het ritme, hoe de begeestering tot vervoering steeg; hoe innig de dichter in deze overpeinzingen leefde.

Men luistere naar verzen als deze:

In alle menschen is 't Geloof gebóren,
Leven, dat Gij er zijt, en komen zult,
Zijt in het gaande, en in een onverloren
Beeld zijn zult als de tijden zijn vervuld.

Of:

Hebben wij dan Uw licht niet in onze oogen?
Is met Uw lachen niet ons hart verblijd?

De Natuurlijke Aarde heet de laatste reeks van dezen bundel.

Ziehier zeven gedichten verbonden door een geest van rusteloos ritme.

In het eerste vertelt de dichter van het verwarrende buiten-leven, en hoe hij toen tot zichzelve ingekeerd is — als in Cor Cordium—:

Toen ben ik, ziel, leven in me,
Regelrecht tot ú gegaan.
Gij sloot den uitwendigen zin me—
De inwendige is opengegaan.
....
En nu bid ik mijn ziel alle dagen,
Dat 'k mezelf niet mag zien, maar zijn.

Zo hoopt de dichter niet den schijn van een waarneembaarheid maar het wézen in een goddelike verheldering te bereiken.

In het tweede gedicht zingt hij van den vrede die hij door inkeer vond: en toen hij niet meer inzichzelve bleef zien maar naar buiten zag, vond hij ook dáár de helderheid van een geklaard levens-wezen:

In ons is de geboren
Klaarheid, maar als ze in ons is,
Zoeken wij buiten vergeefs de verloren
Donkernis.

Wie het wezen van eigen ziel helder begreep, ziet zichzelve, in zijn waarneembaarheid, als de schijn, de afschijning, de verschijning, het teken, 't symbool van dit ware wezen dat zijn Ziel is, en zó, als gelijke verschijningen ziet hij alle gedaanten der zienlike werklikheid, verschijningen zijn van die éne ziel, van dit ene wezen, hét Wezen.

En in een taal die donker van klank en hevig van hartstochtlik ritme is, zingt Verwey hier van de ellendige eenling die, van een ongeweten herkomst, in zich een deel van dit geheim Wezen heeft, een deel ervan ís, ín zich de vonk der Al-ziel draagt; om haar weer te verliezen in den dood; om dan weer te eindigen geestelike verschijning van Wezen te zijn:

Laat hij staan, en dan blij als een ander,
  Uiten wat géén mensch uit:—
Zijn woorden glijden, een brander
  Gelijk, in een vloot, met sissend gefluit:—

Geen zal ze stuiten — daar stijgen
De kasteelen van steng en takel —
Ginds drijft in ontredderd zwijgen
  Zijn romp, dat schuine spektakel —

En dan zal geen klacht zijn — zijn wezen
  Keerde vanwaar het kwam :—
Uit de Al-ziel ontrezen,
  De Al-ziel die 't hernam. —

Gemoedsbesef van levens-eenheid in veelheid van verschijning.

Ik heb geen woorden mijn vreugde om zulke verzen tot uitdrukking te brengen. Waar werd ooit een helderder en heviger Verbeelding gegeven van het grootst-menslik omvatbare! :— Wolken en vuur. — Een laag-duistre hemel met roden, opflonkerenden gloed. — Duisternis in de aarde-wezens. — Maar dan het licht van den roden hemel in die aarde-mensen, als een vonkenval zich over d'aarde in hen verspreïdend. — En die vonk als een vlam in ieder, als in vaas gehuld, behouden : de menseziel. — Tot, bij sterven, dit vuur weer in de Al-gloed wordt ópgetrokken.

Een groots visioen is deze Verbeelding. Minder harmonieus wellicht geuit, maar niet minder sterk, dan de visioenen in Vondels reien, en zeker méér innerlik, en dieper van psychies besef.

Dan in het derde gedicht een verbeelding der énkle — wel allen in veelheid vereende, maar toch los en enkelvoudig in eigen verenkeld bestaan levende — zielen als stemmen uit

het koor der Al-ziel — een koor, onhoorbaar voor den in zonde gevallen Mens, zonde, altijd-door herhaald, van te zien, niet als een schijn maar als een Waarheid, de zintuiglik-waarneembare werkelikheid, en waardoor aldus de ziel, 's levens wezen, ongezocht en ongekend achter dien schijn verborgen bleef en voor 't menslik besef als 't ware verloren ging. Zielloos werd voor die Zondigen alle levensverschijning, en ook de mens zelve werd hun zo: een materieel ding, een rad in de grote levensmachine. Hier nu wil de dichter, in die *schijnbaar doelloze* materie, de ziel bewust maken:

In de diepten van tijden is heilig
Geboren de mensche ziel.
Zie vóór u dat elk haar veilig
Bewaar' als zij in hem viel.

En dit *doel?*

Wij zijn door de donkere tijden
Gezonden, een karavaan,
Om een groote juweel te geleiden
Naar een plaats die we niet verstaan.

Als er een van u is die zal dulden
Dat ze vuil en verloren gaat,
Zullen allen die de eeuwen vulden
Weeroepen over dien smaad.

Hoe schoon, nietwaar, dit ritme, hoe krachtig stuwt het 's dichters hoog besef díep in ons rustig gemoed, en hoe helder en beeldend van klank zijn deze verzen.

In het vierde vers van deze reeks een stemmingsvol visioen van menslike ellende:

Ik zit in November-misten
  Een eenzaam man, —
Zij streepen in lange risten
  Mijn venster an.

Zij zijn de vergane ellenden,
  Die zwerven knie-geknikt,
Die 't bukkend hoofd nooit wendden,
  Nooit hebben opgeblikt.

Menselike ellende en menselik leed, maar dat ook éént:

Het leed dat van d' aard is en eenmaal
  Op aarde moet worden verzoend; —
Het bloed en de tranen, het weenmaal
  Van 't leven, sterven doend; —

Het deel van de meesten, dat allen
  Onzer trefbaar is —
O mijn broeders, wat vervallen
  Onze rechten, voor gelijk recht op droefenis.

O, ik zou wel willen blíjven citeren, zo rijk en innig van gevoel zijn deze verzen, en hoeveel meer zeggen zij zélf dan al wat men er rond heen interpreteren mag, koud en abstract.

Zie weer in het vijfde, de vreugde over het goddlike in den mens:

De gulden ideeën leven
Voor zich, zijn lichaamloos:
Zij dalen en stijgen, zweven,
Lichten, luiden altoos.

En het is de eenheid van wezen, van idee-wezen, eenheid van idee, de gelijkheid, ook in álle tegendelen van leven, het ritme, dat alom heerst:

O, wie het vinde,
De dingen zijn
Hem, ziende of blinde,
Eén zijn, één schijn.

....

Eéne gelijkheid
Die in ons allen
De levensrijkheid
Gelijk doet vallen,
En aller menschen
Verbroedering
Geen simpel wenschen
Of droomending.

Tenslotte in het zesde: het paradijsvisioen.
Adam en Eva temidden der vredige dieren:

In alle velden, alle stroomen,
Wordt twist noch strijd gehoord:
De liefde alleen is hier volkomen,
En wordt door niets gestoord.

En verder:

> Zij hadden dien dag in aanschouwen
> Alleen, doorleefd.
> D' appelen waren gou'en
> De blaren hadden gebeefd, —

Hoe dan, wordt verhaald, Eva door den hof ging, waar de slang haar de vraag stelt naar het „waarom" van het omringende schone leven; zij breekt dan den appel en proeft dien:

> O weten, bitter weten,
> Dat heeft het hun beiden gedaan.
> Want, schouwen-in-liefde vergeten,
> Wie zal door verlangen verstaan,
>
> Door verlangen nog wel naar een oorzaak,
> Die zoo niet kan worden gekend, —
> Want de liefde is van 't leven de Oorzaak,
> En Schouwen der kennis end.

Hiermede zijn de grenzen gesteld, grenzen van leven en grenzen van kenbaarheid. Wie naar kennis van Oorzaak zoekt buiten de liefde, zoekt die buiten het leven, en ontwekt in zich het verlangen, „de begeerte" die den mens langs een lijn van oneindige causaliteit in het ruimteloze, in den dood drijft. Met de begeerte naar 'weten' ontwaakt dé begeerte, de Begeerte naar begrijpen, naar omgrijpen, naar bezit en lust aan bezit, de Begeerte die van alle ellende het oorzakelike is. De mens die begrijpen wil, stelt zijne wáárnemende

subjectiviteit tegenover een objectiviteit van het waarneembare. De éénheid-van-leven breekt hij dus en verenkelt zich. Waar de 'begeerte naar kennis' het eerst ontwaakte en tot uiting kwam had de splitsing plaats in de Al-ziel tot een vereindiging van enkelheden, die allen elkanders oorzaak, ook allen te niet gaan daar zij juist eindigheden, vergankelike gesteldheden zijn:

Elk eerste had zijn tweede·
  Alles sloot.
Maar de laatste rede
  Was de dood, de Dood.

Daarom zingt de dichter, die de ware wijze is, van een terugkeer tot die eerste menslikheid van schouwen-in-liefde. Heeft Christus het verlangen gestild, het verlangen in Eva eerst ontstaan, het verlangen naar voor mensen onbereikbaar alomvattend Begrip, dat de aarde een hel deed worden van vloek en zonde? Neen, niet door lijden en niet door de smart van den dood komt men tot een eindelike verlossing, maar door een juist besef van Leven:

Wij hebben een schoone aarde
  Gekregen om blij en wijs
Te leven daarop, te aanvaarden
  Háár voor ons paradijs.

En dan zeg ik: er zijn twee zaken
  Waar men nooit aan denken zal:
Dat zijn God en de Dood, die maken
  En breken ons en 't Al.

De Dood niet: want om te leven
   Is 't leven ons geopenbaard.
Zoo leef en 't zij u om 't even
   Wat daarná u de Dood verklaart.

En God niet. Want tot de eerste
   Oorzaak te willen gaan,
Brengt zeker het allerveerste
   Van de liefde die doet verstaan.

De dichter die deze verzen zong kan zich gelukkig rekenen. En het, den bundel besluitende *Gezang*, heeft zijn reden van bestaan; het gezang waarin hij het leven toezingt, en de vreugde aan het leven, de vreugde ook als vreugde zonder meer; een vaarwel meteen aan alle beperkt-menslik gemijmer. Open zijn voor het leven en uiten wat in eigen verbeelding uit dieper idee ontgroeit!

Zon, hemel en zee zullen het leven leren dat geen menslik denkgeplaag, wien ook, bijbrengen kan.

„De Natuurlijke Aarde" is na „Cor Cordium" Verwey's belangrijkste werk. Ik heb 't overbodig geacht het verbeeldingswezen in het licht te stellen, ik heb, in aanpassing bij de redelike interpretatie meer de redelike gedeelten geciteerd dan voor een kenschetsing van het verbeeldingskarakter goed was.

Laten wij blij en dankbaar zijn om een gedicht dat een ongemeen diepe Idee, schoonheid van klank en beeld en harmonie van compositie vereent! Laten wij ons verheugen te leven in een tijd die een zodanige schoonheid worden deed!

III.

De nieuwe Tuin (1898).

Het zal, voor wie mij tot dusver volgde, overbodig zijn de verdere wijzigingen in het werk van Albert Verwey, in alle nauwkeurigheid, na te wijzen. De richting der hoofdlijnen, hun buigingen en stijgingen, heb ik gegeven. De fijne modulaties behoeven niet aanschouwelik gemaakt. De uitgroei van Verwey's wezen is in *Aarde* volkomen. In *Aarde* geeft hij zich open als de Verbeeldingsdichter in wien het leven der Idee beweegt, wiens leven scheppen is, een herscheppen van innerlike werklikheid tot zintuigelik waarneembare.

De gulden ideeën leven
Voor zich, zijn lichaamloos...

zong hij daar. De wijsgeer moge onvoldaan glimlachen om het onvolkomene van het beeld, de dichterlik-gevoelige beseft het grootse van dit aperçu. Deze ideeën te belichamen, te gestalten in schonen zinliken schijn, zal het werk zijn dat Verwey's leven vult, of *ís*.

In de reeksen van *De nieuwe Tuin* vinden wij ze, de verbeeldingen van een schone ideeën-wereld. In *Aarde* overzag de dichter het ruimteloze leven der idee, dat zich waarneembaar maakt aan onze aarde. In *De nieuwe Tuin* bestrijkt hij het leven beperkter als het gedaantenrijke der hem omgevende wezenheid. — Wezenheid, zeg ik, en omvat met dit begrip zo realiteit als idealiteit. — Uit dit karakterverschil der beide bundels laat zich het onderscheid aan stemkracht

verklaren. In *De nieuwe Tuin* is de stem vaster en evenwichtiger, breder en rustiger dan in *Aarde*. Men beseft, de dichter heeft opgehouden de onrustige zwerver te zijn, hij voelt zich „thuis". Men vergelijke slechts het ritme van De Natuurlijke Aarde met dat van Mijn huis.

De ideeën rijzen in 's dichters gemoed omhoog, gelijk vuurpijlen boven een rustig vijvervlak, vonkende zich spieglend, weiflend of hoog op-rankend om, in een zwerm van kleurige sterren zich spreidend, te dalen. Een na een verschijnen zij in zinneliken schijn en blijven spieglen in onzen rustigen, aandachtigen, want beminnenden geest. Of, zie de ziel van dezen dichter als een bewogen meer, en buig u er over. Wat ziet ge? Eerst wellicht, door uw ongeduld, en door de rimpelen der bewogenheid niets, maar in uw aandacht vangt gij welhaast de flonkeringen op van de gouden sterren aan den hemel waar zij drijven langs hun fulpen grond, waar zij verschieten in schittrende buiglijnen. Besef, maar besef innig, dat zij u een mysterie tonen, dat gij voor het Raadsel ener mensenziel staat, dat gij te wachten hebt in ingetogen rust, tot deze ziel zich openbaren zal in uwen geest, in uw gemoed.

Met Nieuwe Neiging opent het boek. De oude neiging ging tot de overdenkingen, de nieuwe gaat tot de verbeelding. Uit de *mijnen van zijn gepeinzen* komt hij weer te werken op de *aarde der zinne-schoonheid*, maar niet zonder een blijvend teken van zijn geleden leed, zijn eenzaam leed. Zijn neiging, zijn 'nieuwe lust' is nu, zich in den stroom van het leven op te geven:

De zee staalblauw, de hemel blij,
De duinen blond, —
Mijn hoofd vol warme droomerij
Zoenen mijn voeten grond.

En, 't zilvren schuim in sprenkels rond
Zijn zeil dat helt aan lij,
Danst over bodemloozen grond
Een kiel 't stil strand voorbij.

Schipper, waarheen? Ik vaar zoo graag
Mee op uw lustge zee —
De wind, de wolken varen staag:
Wat drijft dragen zij meê —
Ik enkel, zomermiddags, traag,
Droom: o, drijve ik eens meê......

Zich over te geven aan de leidende kracht van het Levenswezen. „O leeg hart, verflauwde, Word vol nog eenmaal" zingt hij: doe zoo mijn lijf warm beven gelijk de zon-warme lente-wind het uitspruitend groen. Hij volgt de schoonheid die vliedend verschijnt, maar zij geeft zich hem niet, en zo wacht hij, gelijk het in lauwe winden zoetlik opneigend koren, op het 'donkere geheim van afgrondeliken droom' dat in hem opengaan zal, waarvan hij, eenmaal, de schoonheid met een mensheid delen mag.

De tweede reeks heet Oorsprongen. De oorsprong van Verwey's nieuw dichterschap voelt hij te liggen in de

erkentenis van het Leven als Eenheid van Idee en Daad, van Geest en Natuur.

„Eén Leven: 't klopt in me en omgeeft mij stadig."

Wáár de grens van daad en idee? Is Daad verzichtbaarde Idee? De idee is het éne levende, híer in werklikheid van waarneembaarheid, dáár in werklikheid van denkbaarheid. Deze erkentenis van het Leven, dit 'beeld' is in de ziel van den dichter gelijk wat het kiempje in 't zaad is. Een nieuw dichterschap, een boom, stam en blad, dracht van loof en woud van wortels, zal het ontgroeien doen. (III).

De Idee is het zaad van 't Leven waaruit het Al-leven groeide, zich verzichtbaarde, voor den geest tot zichzelve kwam, een verzichtbaring waarin evenwel de kiem, de idee zelve, onzichtbaar bleef, onbegrepen. (IV). Maar in de zichtbare vormen en klanken die van 'het' een verzichtbaring zijn, hervindt de dichter 'het'. Want de dichter neemt deel aan geestes- en aarde-leven, aan het verzichtbaarde en aan het verzichtbarende. De dichter waarvan

(de) geest die gaarn naar hemelklaarheid streeft
Verliefd verpoost in 't aardsche schemeren. (VI).

De dichter die geest aan natuur bemiddelt, die in alle levensverschijning levens-wezen beseft, vindt, in dit besef, de rust die hem de ware 'vrede' geeft, hij vindt het ideëele geluk.

Voelt gij niet langer enkel vorm en kleur,
Maar van elk ding waardoor het groeit en bloeit,

(IX) zie, dan hebt ge het bevredigende besef, de vrede. Dan hebt ge de waarheid in den 'loop der dingen' gevoeld, dan

is uw gemoed doordrongen van de heerlikheid van 't schone wereld-leven.

En 't hoofd, verblijd, zoekt nu dat andre blinken:
De zon die stijgt, diens gang geen god nog stremde —
En 't heel heelal leit kalm en stoorloos open.
Dan doet het bloô bedacht'ge wimpers zinken,
En vraagt *wie dàt heelal zoo heerlijk temde*
En doet gestarnten stom hun banen loopen...... (VIII)

En ik ben dezen dichter dankbaar, dat ik door hem — nog niet het geluk van den vrede vond en mij eigen en onvervreemdbaar maakte, want het kan eerst gewonnen zijn in het leven zélf — dat ik door hem den weg gevonden heb in het leven die tot de levensvrede voert, dat ik geleerd heb gemoed en geest open te stellen naar die levenszijden vanwaar het geluk ons doordringen kan, en dit doordat hij mijn diepste wezen, mijn gemoed en verbeelding, met de schoonheid zíjner ontroerde verbeelding doordrong.

Zie hoe met het gedicht *Limburg aan de Lahn* de volgende reeks: Dichterlijke Toespraken verbonden is aan de Oorsprongen. Want juist deze Eenheid van leven, Eenheid van Idee en Daad, van Geest en Natuur, waarvan het besef de verlichtende vrede werd, is schoon uitgebeeld in de beschrijving van een oude duits-gotiese Kerk, waar in aardse gedaante een geestelike Idee zich toont, in zulk een schone aardse gedaante dat deze in harmoniese eenheid met de omgevende natuur leeft. Uit den menseliken geest is het gebouw ontgroeid, maar in zulk een onverwoestbare schoon-

heid dat het uit den grond ontrezen schijnt, gelijk de omliggende wouden en rotsen. Gelijk aan de ontbloeiende natuur was hier de menselike geest. De gelijke geest die zich openbaart in de natuur, baarde in den mens, dit gebouw. Die mens wrocht het, maar niet uit zijn menselike eindigheid, maar uit de hem, gelijk het Heelal, bezielende vrij-machtige Idee.

En weer leidt de „Dichterlike Toespraak: Aan Johs. Addens en zijn Gezin" ons tot de volgende reeks: De nieuwe Tuin.

Prachtig zet deze groep in met het van ritme en klank volkomene: *Wat een Zanger tot een Koning zei*, waarin het ruimteloos rijke van de Idee, naast het beperkte en gedetermineerde der wérklikheid, uitdrukking vindt. Prachtig van geluid het zilver en blauwe gedichtje *Een verloren Meid* dat zingt van hemel- en zeeë-oneindigheid en van de eindeloosheid der ziel. Breder en plechtiger *De schone Schijn* waarin wij het verbeeldings-verhaal van 's dichters levensgang weervinden; de jongeling die in het ouderhuis weerkeert, en tot wien de vader spreekt:

De droom die de appels van uw oog verguldde
Heeft uit, maar 't spraakloos van wie veel ervaren heeft en duldde
Verving 't meteen.

is de dichter die de kinderlik-fantastiese droom voor het

leven verliet, en dáár de rijkdom van de schoonheid zocht, dáár, in het werklik wereldleven. Dan:

.........o mijn kind! de wereld is niet rijker
Dan 't hart dat hart en dingen in zich sluit.
Gij waart zoo dappre strever, nijvre kijker,
En alles viel uw hand en oog ten buit.
Maar 't hart bleef koud............

Want niet, wij zagen het reeds, vond hij de schoonheid der waarheid, de waarheid der schoonheid, in de waarneembaarheid, maar in het gloeiende hart. „Geen schat" zegt wie hem toespreekt, „geen schat dien ge ooit vergaarde vergaat wijl in u groeit wat schatten wijdt", en al wat gij aan rijkdom bijeenzocht vindt slechts schonen glans, schonen schijn, bezielend leven in den gloed van het ontroerde hart, in de uit het ontgloeide hart ontrezen ontroerende verbeelding. Zie, wanneer gij, werker in een werklikheid, de nietigheid van die werklikheid beseft en klagend vraagt:

Leefde ik voor dit dat jaren jaren moorden
En de eene dag den andren vaagt? —

dan zal zij die gij eerst buiten u meende, maar die in u leeft, zíj zal u troosten die het wezen geeft in allen schijn, zíj die in een hoger, duurzaam bestaan de vervluchtende werklikheid ópheft, zij, de geestelike schoonheid.

Dan zal zij in u zijn,
Die alles tot alles maakt:
Dan heeft de Schoone Schijn
U aangeraakt.

Er is in „De Schoone Schijn" wat herinnert aan de Dichterlike Toespraak: „Aan Johs. Addens en zijn gezin" waar de dichter zijn lente beweent, zijn jeugd van fantastiesen droom, jeugd waarin hij „Persephone" en „Demeter" en „Van de Liefde die Vriendschap heet" zong. Al troost hem ook de zomer zijns levens:

Maar zomer ook vond geen of zei zich tevens
Dat nù zijn lente voor altijd verlook;
En de seizoenen tellende mijns levens
Zie in één doode ik andrer sterven ook.

dan troosten hem meer, zij die gelukkig in hun levenshérfst weten te zijn:

.... ik heb in u gezien
Dat wie maar liefheeft, met een zielsgewente
Zomer en herfst zoekt, evenals haar lente
Het kind dat droomt dat nimmer lenten vliên.

En hier is het die geestelike schoonheid die 'innige liefde' heet door welke de dichter in alle levensvergankelikheid een troostende eeuwigheid beleeft.

Dan volgen de vier gedichten van *Het Duindal*. Het duindal van waaruit het brede leven overzien wordt; „het duindal

waar de paden samenkomen", paden die naar de levensvolle stad en naar de rustige en eeuwig bewogene zee voeren:

De wijde zee ligt voor mij, maar verborgen
Geniet ik 't uitzicht: zulk een dal ligt hooger
Dan torens die uit lage landen rijzen: —

het duindal waar de dichter het leven overpeinst en het ziet als de machtige stroom van algemene kracht, waarvan zwakke enkelingen de golven zijn, het leven dat door de menigte dier enkelingen wordt gevormd en boven hen gesteld als Heerser. Hij die schenkt en rooft, o volk:

is uit ùw smarten
Geworden en geeft wat hij in u vond.
Gij gaaft Hem de Hartstochten en het Beheeren,
De Schoonheid die u verbijsteren zou,
Den Lust naar Leed, het Begeeren
Van Liefde en voor anderer Liefde die Koû: —
Gij gaaft over u zelven Hem
De Zege: Verwinnaar is Hij:
Voor u de snik in uw stem
Het bloed uit uw zij.

Zo, gelijk de levenden zichzelve het Leven scheppen en het lijden en genieten, gelijk zij de vrijmachtigen zijn, is de eenzame de machteloze, door eenzaamheid de daadloze:

Over de aarde, door de tijden
Gaan de daden en bij zijden

Valt geen schakel: elke sluit
Om zijn voorman en zijn volger —
Haastger niet en niet verbolger
Sluit hun reeks den daadlooze uit.

Is dit de stem niet van den dichter die, toen de woordkunst hier door en door individualisties geworden was — hijzelf schrijver van rijke en gevoelige, zij het ook individualistiese sonnetten — zijn tijdgenooten de harde verzen, dragers van harde waarheden, uit de cyclus „Van het Leven" durfde toezingen?

En tenslotte, waarmeê De nieuwe Tuin besluit, het gedicht *Nacht in het Alhambra*, dat wellicht het schoonste en meest evenwichtige van deze groep is, het rijkste aan verbeelding en gevoelvolle taal, waar de dichter in het verlaten nachtlike Alhambra, treurend om de vergankelikheid van alle zinne-schoon en het verbleken van iedren levensschijn, troost vindt in de geestelike Idee, waarvóór iedre zinne-schoonheid slechts als vergankelik symbool, spiegelend beweegt.

Voor de schoonheid van klank wil ik niet nalaten het Dagelied hier af te schrijven:

Vaarwel, de zon
Schijnt op Alhambra's kruin.
De ladder aan 't balkon
Wacht naar den voet: de tuin
Geurt warm bedauwd.

Vaarwel: de hemel blauwt.
Vaarwel: nog éens gekust.

Ik voel uw armen om mij heen
Den langen dag blijf 'k zoo alleen.
Dan kom ik weer: mijn zoete lust:
Als de avond geurt en grauwt.

De geestelike Idee, ja, maar niet buiten de Natuur. Verwey is de dichter van het Leven, en *Het Leven*, ik zei het, is de hogere *Eenheid van Geest en Natuur, van Idee en Daad.* Dáárom doet dit gedicht zo evenwichtig aan, omdat hier niet de geestelikheid zonder de zinnelikheid verschijnt, maar beide in juiste verhouding. Van geestelke gedachte is het gehele gedicht verzadigd, maar de laatste zang die klinkt, is de zang van den zinneliken mens.

* * *

De rustige verzen van Mijn Huis en Verborgen Wegen besluiten den bundel. Wij voelen, reeds uit de zwaardere, bredere toon, hier is de zoekende dichter, de rusteloos zwervende, voor-goed ingekeerd in de bevredigende kalmte van sterke zelf-zekerheid.

Zien wij slechts hoe, in de opeenvolgende gedichten van Mijn Huis de dichter zichzelve geeft:

De rustige, die schat van jonge, nieuwe schoonheid in zich verborgen wachten weet. Gelijk de duinenrij de bloemvelden schut tegen de ongedurige zee, zo beschut zijn liefde, tegen zijn stormende hartstocht, deze schoonheid zéker:

'''t Is wat de zang doet baren:
Liefde die hart en heemlen tevens leidt.
Ik heb voor u mijn onduur neergeleid:
Liefde die storm en onrust doet vervaren.

Ik heb door u mijn wenschen vast gebouwd.
Mijn breker stormt — mijn duinreeks zal niet stortlen.
Haar bindt een helm met diepre en peezger wortlen
Dan van gindsch zand de korlen samenhoudt. (I)

De zekere die op de groeiing en uitluiking dier schoonheid berustend wacht:

Dichter, het zijn is schoon maar merk het worden.
In u is al wat ge om u heen begeert.
De schat die zich in eenzaamheid vermeert
Zal op zijn tijd voor andren zichtbaar worden.

Wat in uw cel bij 't gele licht geschiedt
Zal eenmaal in de zon zich openbaren.
Het hoofd dat buigt over vermolmde blaren
Verliest daarmee den lach van 't leven niet. (II).

Die in de nevelen, in het raadsel der zielenevelen turende, de aardse schoonheid van zijn aards gemoed opdoemen ziet —

Dat is de schoonheid die hij in zich mint.
Een gouden aard die zich uit neevlen windt,
Een gouden zang uit dreun van donkre baren. (III)

— en haar ziet, de goddelike evenarende:

Voor bloemen bloeiende uit uw Heilands wonden
Heb ik er aardsche en prijs hen even schoon. (IV)

„De harten leven. De seizoenen kentren", zingt hij; zo zijn

de seizoenen van het hart: na kille herfst en stil-gedekten winter, de opbloeiende lente, de lentelike schoonheid van het dichterhart.

Prachtig zijn de verzen waarin hij den onrustigen strijd verbeeldde dien zijn rust ontstegen is. (VI).

Prachtig het besef dier wachtende schoonheid (die nochtans reeds geopenbaard wordt) in de winterstemming:

Hoe ligt het land zoo roerloos, zoo gelaten
En wacht de donzig-witte en kille sprei,
Die wat er levends in verborgen zij
Bezorgd zal koestren onder schijn van haten.

Slaap stil. Ik ook ben zoo een roerloos land.
Ik ook voel vlokken die zich rond mij weven.
Hun val voelt koud. Maar 'k draag het warme leven
Te warmer in mij waar hun koude 't bant. (VIII).

Zie uit deze verzen dan wat deze wachtende schoonheid reeds in werklikheid werd, en zie ook naar de volgende, waar de dichter aandoenlike jeugdherinneringen oproept en beelden van jong liefde-geluk geeft (XVI) en van dit geluk de brede vredige en waardevolle zekerheid beeldt in het gedicht dat aanvangt:

Zeg niet te snel dat onze schoonste dagen
Maar korte vreugden tusschen smarten zijn.

en waarin deze verzen:

Zij zijn de traan gelijk in 't toornig donker
Van 't oog dat lot en leven haten wil.
Wie 't hart verstaat ziet in zijn lichtgetril
Van liefde 't onverdoofbare geflonker.

Of, zie het volgende met het niet minder schone, noch minder schoon gezegd besef van 's levens waarde, leven dat nimmer daden doelloos doet zijn al mogen zij den dader dus schijnen.

Mijn wezen ging wel soms door donkre dalen
En rustte in schaduw zonder hoop op licht, —

zingt hij, maar wat in zijn leven ook den schijn van 't nutteloze dragen mogt; daartegen staat in hem dit zeekre besef:

Ik vond den weg dien 'k ging —

een weg, die, voert zij hem licht niet tot gedroomd doel, anderen dan de baan zal zijn die tot hun geluk voeren mag.

Langs de Verborgen Wegen voelt de dichter de eeuwige, onzienlike, onweerhoudbare stroom van het Leven gaan, waaruit telkens weer nieuwe gewassen groei- en bloeikracht putten, waaruit ook hij, in zijn nu stil gemoed, nieuw zielsschoon opbloeien voelt:

Ik ook bloei meê. Ik ook vier in mijzelf
't Geheim van dood-zijn en uit dood verrijzen.
Verrijs, mijn lente,...............

Is zij niet reeds verrezen, en mogen wij daar niet heel blijde om zijn?

IV.

Het brandende Braambosch (1899).

Wat een rijkdom toch in het gemoed van Albert Verwey. Sla ik „De nieuwe Tuin"-bundel dicht en open ik „Het brandende Braambosch", dan treft weer een geheel ander beeldenleven mijn luisterende ziel.

Het leven in Verborgen Wegen, in Mijn Huis, hoe hollands is het, hoe leeft de dichter met zijn wassende en ebbende, stormende en weer vredig-zilveren zee, met de woelige zingende vissers die op 't strand de met averij weergekeerde vloot herstellen, hoe leeft hij bij de wapperende wimpels waar de vloot weer uitzeilt, en in zijn droom volgen wij hem door de herfst en winter-nevelen, langs de berijpte struiken van zijn blanke sneeuwzacht gedekte duin, waar de groene hulst, de kleine brede sparren, de mistel, herinneringen wekken aan schone gelukkige winterfeesten. En nu weer de hiervan zo verscheiden klanken die uit *Het brandende Braambosch* opklinken.

* * *

De Schoonheid is de spraak van den Algeest.

„Het is geen toevallige eigenschap der schoonheid, dat zij *niet verzadigt.*

„De schoone dingen bergen *iets anders* dan zij voor het oog vertoonen; en dit andere, in de zichtbare dingen niet zichtbaar en toch aanwezig, niet vindbaar en toch zich aanbiedende; dit andere, dat als met tergende tegenwoordigheid er is en zich verbergt — dit is het op welks ontsluiering

de aanschouwer wacht; en het voorgevoel van zijn aanwezigheid maakt het onverzadigde uit, dat de aanschouwing der schoonheid kenmerkt.

„Een transcendente werkelijkheid betoont zich in de aanschouwde wereld, en heeft deel aan haar maaksel en samenstel" (J. D. Bierens de Haan).

Dit Geheim dat wij niet kunnen doordringen, leeft zich tot ons uit in de schoonheid. Het leeft zich uit in alle verschijning, in de zinlike waarneembaarheid, in onze gemoedsaandoeningen, maar in de Schoonheids-verschijning ontroert het ons het diepst.

Toch verstaan wij het niet. Onze harstochten groeien in ons op, de wereld groeit rond ons om, maar Het Geheime leidt ons, het spreekt tot ons in daden en dingen, het voert ons naar zíjn bedoelingen.

Dit Geheim is de Idee van het leven.

Wij dwalen als dronknen: onze daden
Bedachten we al te lang;
Nu groeien de donkre hartezaden
Om ons in wondren drang.

Ze omwarren ons hoofd: hun droeve
Bedwelming voert ons blind,
Langs den rand van meenge groeve,
Langs den snêe van steengen wind.

Wij gaan en luistren: onze ooren
Trachten vergeefs verstaan:
Is 't het hart dat zich laat hooren
Door 't gefluit van rondom ons de orkaan?...

Is niet de eigen ziel deel van dien geest die ons zijne paden leidt?

Maar naar de nimmer-verzadigende Schoonheid gaat het sterkst verlangen uit, naar de diepst-mooglike ontroering van 't Geheime, naar de klank van Gods stem.

De Schoonheid:

Die uit de golvende lucht en zee
In onvoltooide lijnen
Op vorm belust aanspoelde en deê
Dat zoete beeld opschijnen,

Dat schoone beeld dat lijnen-rein
De schoonheid bei van zee en lucht
Belichaamt en mij toont —

Het schone beeld:

Gij staat voor 't zomers blauw,
Voor 't waters groen;
Uw lijnen fonkel-gauw,
Uw kleuren vlammen-koen.

Uw armen bliksem-blank
Slaan om uw hoofd, ai mij!
Ik hoor van zon een klank,
Van zee een schrei.

God, in zijne verschijning: Het Leven, leidt ons in het donkre ondoorgrondbare hartsochten-gebied.

Langs de verborgen paden
Van lust en weemoed
Groeien donkre zaden
Van dood en deemoed.

In het ontroerende lied van „Riddervrouwe en Poortersknaap", geeft Verwey ons naast de menslike aandoenlikheid, dit sombre besef onzer gelatenheid in den Levenswil. Hij verhaalt, in dien bizonder schonen sombren klank zijner donkere verzen, hoe de zinnelike lust van de riddervrouw door de lust naar den dood van den knaap, die uit demoedige schuchterheid haar ontweek, overgroeid wordt.

In de zacht-heldere verzen die volgen geeft hij ons de blijde tegenstelling daarvan:

Langs bebloemde wegen, tusschen rozenhagen,
Gaat het jonge paar vernoegd en stil.
Nachtegalen orglen hun terzijde
En de torenspits staat vóór hen vast en stil.

Zie hier het verenigende goddelike dat menslike hartstocht heet in deel en tegendeel. Lust en wreedheid naast liefde en vroomheid.

En daarboven heersend dit éne verlangen naar het onverzadigende.

Schoonheid o half onthulde
Daal neer in mij.

Hoe daalt de schoonheid in het hart van haar dichter neer?

In het brandende braambosch van mijn hart is een stil beeld
getreden,
Sneeuwblank, en hield onder haar voeten de vlammen ver-
treden
Die kronkelend haar omstegen met hun roode loovers.
Zij brandde niet: er was niets stillers en doovers
Dan de kool van haar witte lichaam in dat vurig riet.
Zij zei, en haar stem klonk als die van den vogel in het hooge
riet
Die zijn eigen naam fluit: Ik ben Zij,
Die al de bewegingen van uw hart begelei
En bemin, —
Maar woon zelf stil erbinnen in —.

Zo is het de Schoonheid, het Stille Beeld dat in het hart van den dichter woont en zijne hartstochten niet doodt maar vórmt:

Maar als uw vlammenbogen spuitend stoomen
En statig rijzen langs mijn leden heen,
Sta 'k stil en recht wel wetend dat hun stroomen
Den loop volgt van mijn leên.
....
en als een stralenkleed
Draag 'k, wat verterend scheen, uw lusten en uw pijnen,

En zo ook zien wij uit deze verzen, hoe in de ziel van den Verbeeldingsdichter de Schoonheid geboren wordt; hoe het Beeld in zijnen geest plots staat klaar en licht en zijne ont-

roeringen en zijne hartstochten háre vormen dragen, haarzelf zijn. En het Beeld is het schoonheids-symbool van Gods woord. De Idee van het Leven licht in den geest van den dichter zijn geest draagt er de schone schijnen van, en diep van uit zijn geest voert zijn ontroerde wil ons de heldre beelden weer toe van wat in hém werd geopenbaard.

God leeft in den dichter, en God is Liefde.

En met liefde en schoonheid en 't eeuwige in het hart, volgen wij den dichter in de verdere verzen waarin hij van de vergankelikheid dier schoonheid spreekt die tijdelik is, van de schone schijnen die vluchtige spiegelingen zijn dier transcendente Wezenheid die zich in alle eeuwigheid in den geest openbaart. Want:

Elk zoekt in 't hart de klare
Bezonkenheid.
De liefde er blijvend na de
Verliefde dronkenheid.

en is zij ook niet gansch te benaderen, de nimmer geheel onthulde, zo getuigen hare ontroeringen van haren tijdelozen duur. Aardse ontroeringen, zeker, zinlike aandoeningen, bedriegelike, vergankelike schijnen ook deze.

Maar niets van wat klaarheid heet,
Als er de roes niet in leeft,
Staat in het leven dat de aarde heeft
En dat waarlik waarheid heet.

Want in de veelheid der zinlike verschijningen is de Een-

heid gegeven die verbindt, is de Waarheid. En ook de Waarheid zelve, het Ene, is wat zich onderscheidt.

Sterren heet deze reeks. Daaraan vooraf gaan de beide groepen: Gezichteinders en Tusschen twee Werelden; en er volgen: Een Koning en Om het Valkenhof te Nijmegen.

Albert Verwey bemint de tegenstellingen en in Gezichteinders zien wij hem den blik gevest houden naar de kimmen van zijn geestesgebied, en wat hij naar alle zijden vindt en voelt stelt hij bijeen. In de kille voorjaarswinden denkt hij, ziet hij de ontbloeiing van de lente-bloemen, vreugd hierover paart zich aan droevig duchten. Nieuwe schoonheid ziet hij leven waar de oude eertijds woonde, wanneer hij in een ouderwets Buiten jonge gelukkige mensen ontmoet. En al wat in zijn leven zich opdoet aan de gezichteinders leeft in zijn ziel als beeld en tegenbeeld:

En beeld dat heugt en droom die lokt,
Een droefziend oog in blondgelokt
Gezicht, waart om mij heen:
Herinring die met toekomst speelt,
Leed dat aan laatre vreugd zich deelt —
Gelijk de zilvren voering van een wolk
Die zon bescheen.

Was de dichter in *Aarde* nog de zoeker, zwierf hij door ruimten en verten, onrustig nog, in *De nieuwe Tuin* trok hij zijn grenzen nauwer en zijn geest bestreek de meer nabije

velden van het vertrouwde leven. Dan in *Het brandende Braambosch*, plotselinge, volkomene verinnerliking. Uit eigen hart dicht hier het leven ener innerlike wereld. Wij zien hier de Verbeeldingsdichter in zijn wezen gans onmiddelik, wij zien hier de geestelike kunst, waarvan hij de priester is wiens zinnen slechts leven voor de ene Idee, de Idee der geestelike Schoonheid in hare schone verschijning: de Natuur.

Ik zoek die mij verkoren heeft
Zooals 't de bruiden doen.

Zooals op stille en wijde zee
Vast aan de naald die schomlend wijst
Het scheepje op golven rees en gleê
Naar waar de Poolberg rijst —

Als in een nacht wen 't niemand ziet
De kranen wiggescherp geschaard
Nijlwaarts gewend hun richting niet
Verandren, noch hun vaart —

Als wolk de zee, als damp de wolk,
Als dood het leven, leven dood, —
Zoek ik den droom, zoek ik den kolk
Die eens zich me opensloot.

V.

Dagen en Daden (1901).
De Kristaltwijg (1903).

Wanneer ik, wellicht, in het voorgaande hoofdstuk het „geestelike" karakter van Verwey's poëzie te zeer betoonde, dan zeker niet om het „natuurlike" te ontkennen. Geest is Natuur en de Schoonheid, ook die geestelik is, laat zich voor onzen menseliken zin niet kennen dan in den schonen schijn der zinnelike waarneembaarheid. Het Leven is de grote saamvatting van de veel-heid die wij, menselikerwijs, ons scheppen; het Leven is de Eenheid waarin geest en natuur elkander doordringen en ópheffen. De dichter van de Geestelike Idee is, allereerst, de zanger van de Natuur — daar hij dichter is. En daar hij in de Natuur de geestelike Idee verschijnen ziet, zingt hij waar hij zingt, in ál zijn zangen, beiden toe, is hij de blijde zanger van hunne schone eenheid, van het Leven, van God.

Nog eenmaal gaat de dichter tot de aarde neer, in *Dagen en Daden*. Het leven van strijd der werklikheid, strijd die werklike Daad is waarvan de kiem ligt in den Geest, schouwt en doorschouwt hij en zijne verzen die een strijd beschrijven, geven daarmede ook weer niet anders dan een symbool van geestelike Idee.

De geest die hem in „het brandende braambosch van zijn hart" bewust werd, bespiegelt de Dichter nu in het Aardeleven van den bundel „Dagen en Daden".

Al wat op aarde werkelik is en vorm heeft, alle aardevormen sluimeren, stil en onsterflik, in den mensengeest. De zonnekogel geeft hun het wezen en draagt hen door de eeuwigheid. In de zon leeft de wereld van aarde en Al, en in den mensengeest vindt deze hare onfeilbare spiegeling — in Eeuwigheid. In eeuwigheid is de geest spiegel van het werklike, het Eene; hij is de Heelal-Spiegel.

Dagen en Daden, Idee en bedrijf, zij spiegelen zich in den geest gelijk zij leven onder het zonnelicht.

Wij zien de Ideeën uit *Dagen en Daden*, zoals wij ze volgen, alle in deze schone Eenheid; in Geest die vereent, gelijk al wat werkelikheid heet, vereend leeft, waar het leven ontvangt uit de éne bron.

En zo is ook het leven dat verzichtbaard zich beweegt voor onzen zíenden geest, niets dan zíjne reflectie, spiegeling van den Al-enigen Geest, de Heelal-Spiegel.

Na deze spiegeling van het omgevende verricht te hebben, trekt de geest van den Dichter zich in zichzelf terug. Hij is de deelhebber aan den Al-geest, onsterfelik, en in de chaos van het gebeuren de twijg waaraan de kristallen uit de levenszee vastschieten.

Uit het leven van de Aarde heft de dichter zich dus op tot den Al-geest; van de spiegeling keert hij zich tot het innerlik Wezen, tot God.

De verzen hier, van Verwey, behoren tot de religieuse poëzie. Het mystiese zich-keren tot de eeuwigheid, tot hét Eeuwige van uit al wat zijne spiegeling is, zijne onwerklike werklikheid; en het steeds sterker verlangen naar een geestelik bevatten mogen van die onbereikbare geestelikheid; die

drang naar de beroering van het Geheim; die dorst naar gemeenschap met het eeuwig-verborgene, dit is wat 'mystiek' heet.

Maar zie hier hoe de dichter van „De Kristaltwijg" een andere is dan die van „Cor Cordium". In Cor Cordium is ook de drang naar het onbereikbare, naar de geheimste diepten van het gemoed, naar de felste, helste toppen van den geest; maar die drang is, daar hij geen bevrediging vindt, noodlottig. Het verlangen naar het onkenbare blijft een smartelikheid. Bij den Dichter van „De Kristaltwijg" is dit Verlangen níet een smartelik streven naar vredig geluk; maar dit verlangen is het geluk zelf, het Verlangen zelf is de bewogene Vrede.

Wie voelt niet die eenheid van verlangen en geluk alreeds in *Avondlied* van Dagen en Daden.

I.

De dag verglanst en 't leven
Vangt aan dat heerlijk is
Voor wie in koelte en donker
Wil poozen en door 't beven
Ontroerd zijn van 't geflonker:
Eéner ster lichternis.

Gedaanten klare en vele
Bewogen zich aldoor.
Ik wist dat al hun kleuren
Mijn oog met zoeten spele
Verrasten: door die deuren
De schoonste ik mij verkoor.

Maar tot dien schoonsten Schoonen
Die leefde en werkte in hen
Keerde ik niet in dan enkel
Als door de geurge loonen
Van wind-doorwaaiden venkel
Ik frissche tuinen ken.

Nu dat de vormen sterven
Wil ik diep in mijn rust
Nabij zijn aan dien Eenen
Dien geen die leven derven
En tot Hem overlenen
Nabij of Hij mij kust.

2.

O Ster die donkre nachten
Doorschijnt en in mijn hart
Weerspieglend wordt gevonden,
En die al mijn gedachten
En 't weefwerk van mijn wonden
Verheldert en ontwart, —

Ik leefde in doodsche stilte
Door veel luidruchtigheid,
Want één stem kon niet spreken
Omdat in diepte en kilte
De schijn niet door wou breken
Die opheft en bevrijdt; —

En weenende in mijzelven
Schreide ik door veel vertier,
Of Die dat al deed pronken,
Door duistere gewelven
Mocht dalen en ontvonken
Mijn droeven drempel hier.

Tot op een blijden avond
In stilte 't hart werd luid,
En schoone schijnen schenen
Waar 'k roer-loos lag gehavend,
En 'k zag mijn donkers henen
En voer mijn haven uit.

Wie deze verzen aandachtig leest, nadert den Dichter, en met den Dichter nadert hij God.

* * *

O die mystieke schoonheid in deze verzen van Verwey; dit zo rustige uitlopen in deze schone innigheid; deze hartelike gevoeligheid zich parend aan wijze beradene rust! Ik weet niet of ik *De Kristaltwijg* meer bemin dan Verwey's andere boeken, maar wel weet ik dat ik dit boek zéér liefheb. Daarom zal ik er weinig van zeggen. Zwijgende liefde is schoner dan de luide. Wie den geest van Verwey's poëzie uit het voorafgaande begrepen heeft, verstaat ook volkomen déze verzen.

De Vroomheid van Verwey's verzen ligt hierin, dat ieder beeld, ieder gevoel, betrokken is op den oneindigen, alenigen Geest, d. i. God.

Maar Verwey noemt dit eeuwige: Het Leven.

De Geest is alom en eeuwig, en Zijne verschijning voor den mens is 'Het Leven der waarneembaarheid' zowel als 'Het Leven der Gedachte, der Ziel'.

Zo is God het Leven en is de eeuwige Geest.

En de mensengeest, de mensenziel is deel van dit Leven, zoals een regendrop deel van de eeuwige Regen, eeuwig stromende, eeuwig verdampende en verwolkende, is. En gelijk één drop in wézen gelijk is aan geheel de bui, zo is de mensenziel in essentie gelijk aan God.

Door heel de zienlike en onzienlike Al-wereld leeft de geest en iedre natuurkracht is zijn instrument waaraan hij zich verzinnelikt, objectiveert.

Immer en immer leeft Verwey's geest in de heerlike bewustheid van zijn éénheid met God. In zijne opgetogenheid over het leven, waarvan geheel *De Kristaltwijg* uiting is, is deze gelukkige bewustheid. Zij is in zijn verlangen náár, zijn verwachting ván een nieuwe Schoonheid in een nieuwe eeuw (blz. 11). Zij is in zijn terugblik op jeugd van vriendschap, op het seizoen van jonge liefde (14). Zij is in zijn adoratie-verzen van *Italiaansche Reis*, zij is in de krachtige Tijdzangen. Zij is waar hij de eeuwigheid van den geest bezingt en de kleinheid onzer menselikheid (31), de éénheid in het leven der Natuur (35), de eenheid in de mensenharten (41). Zij is door heel Het Eeuwjaar.

Het is het goddelike, het oneindige, het éeuwige dat den dichter roept. Het stille Eeuwige woont in de dichterziel. Dit

besef van ruimteloosheid en tijdeloosheid, is in de onbegrepen drang, in het warrig verlangen van ons mens-zijn, de enige zekerheid die leidt; die ons voert tot dit Eeuwige, die al wat, ons omringend, leeft, mét ons mede leidt tot dit Eeuwige:

> De roerpin in mijn hand wendt zacht:
> Daarheen, door leegte en dood! — (93).

De ziel van den dichter vlucht uit het beperkte en néértrekkende der tijdelikheid in de rustige Oneindigheid van den Geest. En met hem neemt hij de tijdelike daden en heft ze op tot een eeuwigheid, en geeft ze eeuwige kracht. Zij zetten zich, kristalliserend om de dichterziel, gelijk het verzadigd vloeibaar zou tot blinkend wit kristal start rond een dunne twijg. Het tijdelike wordt tot het eeuwige opgeheven wanneer het licht der eeuwigheid erover schijnt:

> Mijn dagen leven in me: ik weet
> Dat ik niet anders kan
> Dan loopen in hun zalig licht
> Ontdaan van tijdlijk leed. (100).

En de drang die in de gebieden van den Geest bindt wat schijnbaar nooit vereent, leven en dood, begeerte en rust, is de oneindige Liefde;

> Helaas, elk tijdlijk ding vergaat,
> De vorm vervalt, het woord
> Duurt niet, dort als een blad dat viel —
> Wat dan dat staêg bestaat?

Ik heb u lief, Leven dat leeft
In elk ding als in mij —
Ik heb u lief die nacht en dag
Door alle wezens beeft.

Ik heb u lief die nacht en dag
Oneenbre wezens eent —
Ik heb u lief in wien ik steeds
De Eeuwige liefde zag.

Zulke verzen zijn niet slechts schoon, zij zijn onsterfelik.

VI.

Uit de lage Landen bij de Zee. (1904).

Ik zal over dit laatst verschenen werk van Verwey kort zijn, zoals ik het was over de beide voorafgaande bundels — die toch van zijn belangrijkste, innigste en diepste verzen bevatten. Juist ómdat zij klaar open liggen voor ieder, en zeker voor wie de groei van zijn werk, het eigene wezen zijner poëzie, uit het voorafgaande verstaan heeft, kan en wil ik hier volstaan met een kort overzicht. Later hoop ik over deze boeken en dan ook over de beide drama's te schrijven, uitvoeriger dan de grenzen die ik mij bij deze studie stelde, hier toelaten.

Met *De Kristaltwijg* is eigenlik de reeks die met *Aarde* begon, afgelopen. Er is in *Uit de Lage Landen bij de Zee* een andere, minder bespiegelende toon.

Maar de dichter wiens geest in *De Kristaltwijg* den eeuwigen geest naderde, keert toch weer tot zijn Aarde terug.

Andre Antëus — Antëus wiens beroering met de aarde nieuwe kracht in zijn leden wierp — voelt hij hoe het zinneleven der schone Aarde hem weldadig is. Wanneer hij zich te ver voelt afzweven dan komt:

O Natuur, langs alle straten,
Uw kracht, uw groei, uw dreiging, uw beloven —
Hoe klopt mijn hart van nieuw, van eeuwig leven.

Zo is zijn Terugkeer.

In de beide gedichten De Doode en De Levende beeldt hij ons de tegenstellingen die in 't Zee-gezang vereend zullen worden.

De Levende leeft zichzelve uit in de aarde-dingen, en de aardse werklikheid leeft in hem. Hij is „zichzelf, van iets vreemds doorspeeld". De eeuwige wil en werkzaamheid beweegt zich in hem zoals zij zich buiten hem beweegt, en daarin erkent hij zijn gemeenschap met het leven, erkent hij zijn levend zijn:

Hoe is alles gewoon, hoe draagt
De wind mij geruchten thuis;
Gerucht als gezang en ik hoor
Elk ding als een toon daarin,
Gelijk een veelstemmig koor,
Vol van een verborgen zin; —

terwijl de Doode, afgesloten van het buiten-leven, bij-zich bestaat, dus feitelik niet bestaat: „In zijn eenzaamheid dort hij" —.

Maar zie de verening in de beelden van het Zee-gezang waar de dood immer bij het leven is. In *De Mijnen*:

> Angst voor den Dwerg.
> En verlangst naar de Zon.

In *De Plant* het eeuwige leven der zaadkiemen bij den dood van de plant die ze voedde:

> Er is een wet: geen warmte op aard kan sterven;
> Wat ons in 't hart ligt zal een volk verwerven
> Dat na ons brandt.

In *De Zang*:

> Hoor, dit is van alle leven
> Eind en begin:
> Vreugd en smart, smart en vreugd, en het beven
> Voor den Dood daarin.

Want vreugd en smart die te zamen het leven zijn, worden eerst werklik tegen den donkren achtergrond van den dood.

> Ik heb in één toon geheven
> Vreugd en smart, —
> Gij zaagt daarneven
> Den dood geward.

zingt hij in *De drie draden*,

> Vrees ze onverbonden:
> Geene is u heil.
> Grijp ze onontwonden
> 't Zijn is u veil.

Zij worden eerst werkelik, vreugd en smart, tegen den dood; het leven wordt eerst kenbaar in zijne eeuwigheid door den dood. Want de dood verwint het leven niet dat immer weder verder strekt, hij stelt er slechts de eindeloze rij zijner merkstenen in.

Het Zee-gezang, het gezang van de zee in het hart van den dichter gehoord, is het lied der eeuwigheid, het lied van de Eeuwige, verneembaar in het tijdelik mensenhart.

Verbindt de idee van *De Bijen* uit de volgende groep: Uit de Verte met de idee van *Het Stadje*, en ge begrijpt den zin: ook hier is het leven van het eeuwig werkzame vereend met den dood van een eertijdse bedrijvigheid.

En evenzo in Gedachtenis vindt zich de dood tegenover het leven. En in Strijdbaar Dichterschap is het de Dichter die het schone leven aan den bitteren dood ontstrijdt:

Ziet ge niet, o mijn ziel? — De boomen blozen,
Velden zijn bloemenvol onder de zon,
Beken springen te voorschijn of een spon
Uit een vol vat sloeg: dauwig staan de rozen,

Waartusschen zangvogels zingen en kozen
— o Wie als zij zingen en kozen kon —
En alsof de eeuwge morgenstond begon
Stijgt van gediert geluid en zwijgt bij poozen.

Zie wie daar komen! Menschen, opgericht
In schooner stand dan we op onze aard ooit zagen.
Hoe groot en vrij hun blik: zijn handen dragen

Een vrucht, zij leidt een lam; maar wilde dieren
Volgen hen stil door die schoone revieren,
Lettend gehoorzaam op hun hoog gezicht.

Ja, wél heeft Verwey zich zijn Aarde in schone droom-werklikheid veroverd, en het past ons nú terug te zien naar hém die in onvastere, maar niet minder schone, doch ook niet méérder schone zang, zijn wezen van tàns voorspelde.

Hoe streeft mijn vers, zwaar met gezwollen zeil,
Diep door de golven van mijn breed geluk,

zong de éven-twintigjarige. En nu, na bijna een verdubbeling van dien levenstijd:

Zie hoe de zee golft om de rankgebogen boorden
Van mijn vloot van gezang die naar den einder helt.

Het is niet slechts het ritme dat zich verbreedde, niet slechts de klank die zwaarder en sonoor werd. Maar breder werd de verbeelding: het vers werd zang, de golf werd zee, het zeil werd geheel een vloot, en het menslik geluk waarin zijn verzen leefden werd de oneindige einder van de diepmenselike Eeuwigheid.

Met *Uit de lage Landen bij de Zee*, bekróónt Verwey de doorlopen levenstijd die in *De Kristaltwijg* besloten werd; en wat meer is, hij opent in S t r ij d b a a r D i c h t e r s c h a p een nieuwe baan. Niet hém de rust van de verzadigde roem, maar de roemvolle strijd voor de nimmer verzadigende rustige schoonheid. Niet dat hij zichzelve de Droom won, maar het

gewonnene op de Aarde te brengen is voor hem het bevredigende, het heil van zijn leven.

Wie later zijn nieuwe verzen beschrijven zal die in „De Beweging" verschenen, zal naast de dichterfiguur die de geestelike Idee aan de zinnelike Aarde verbindt, — leeuwerik die uit het lage land aan de zee tot de zilverzonnige luchten stijgt; boog van kleuren die aarde aan hemel hecht; zonomgoudde wolk die over aarde de weemoed weent en, zilvre damp, in zondoortrokken schoonheid opstijgt, windgedragen in de ruimere luchten, — den strijder zien in wien een onvermoeid leven werkzaam waakt.

Aan het einde van mijn opstel gekomen, zal ik niet resumeren. De eenheid van Verwey's poëzie heb ik gegeven. De eenheid ligt niet in het Ideeën-verband, in een zeker systeem van Idee, maar in de Idee zelve, in het geestelik karakter der poëzie. Een dichter is geen philosoof en hij behoeft niet, ter wille van bewijsvaardigheid, een rangorde zijner Ideeën. Zij leven in hem, zij leven zich in hem uit, in zijn zang heft hij ze in het menselik leven tot de mensen, en meer wenst hij niet. Een dichter wil nu eenmaal niet de waarheid in een stelsel van Idee-synthese en -verbizondering doen kennen; hij wenst zijn gevoels-ideeën ingang te doen vinden door afzonderlike belangeloze aanschouwing in het Schoonheidslicht, door diepe en innige meêleving met al wat zijn gemoed ontroerde en zijn geest openbaring deed worden van een macht bóven hem, die zong van uit zíjn hárt.